

พระมหาเวสสันดร

ดอกรัก พยัคศรี, ปวีรรตและเรียบเรียง^๑

รหัสเอกสาร	นฐ ๔๑ ๐๐๑๓
ต้นฉบับ	สมุดไทย
อักษร	ไทย
ภาษา	ไทย
เส้น	หมึก
ขนาด	๑๑ X ๓๕.๕ ซม.
สถานที่พบ	วัดท่าพุด ต. ไชย อ. สามพราน จ. นครปฐม
จำนวนเล่ม	๑ เล่ม
สภาพเอกสาร	ไม่สมบูรณ์ ตัวเล่มขาดออกจากกันเป็นสองส่วน

พระเวสสันดรฉบับนี้ ผู้เขียนได้บอกในตอนท้ายว่าได้เขียนตั้งแต่ต้นคือ กัณฑ์ทศพร จนถึง กัณฑ์นครกัณฑ์ ทั้งหมดสิบสามกัณฑ์ แต่ที่พบมีเพียงกัณฑ์วนเวสน์จนถึงกัณฑ์นครกัณฑ์เท่านั้นรวม สิบกัณฑ์ และเขียนด้วยฉันท และกาพย์

นอกจากนี้ยังมีเรื่องอื่นๆ แทรกเข้ามาด้วย ได้แก่ เรื่องการคบมิตร ในหน้าปลายของส่วนแรก เขียนด้วยร้อยแก้วพร้อมกับยกเอานิทานธรรมเรื่องนกแขกเต้ามาเป็นตัวอย่างในเรื่องอีกด้วย อีกเรื่อง คือ มงคลที่ปี่ เขียนด้วยกลอนสุภาพ ซึ่งเกี่ยวกับการไม่คบคนพาล พร้อมกับยกนิทานธรรม และเรื่อง พระเทวทัตกับเจ้าชายอชาตศัตรูมาเป็นตัวอย่างประกอบการสอน

^๑ นักวิจัยประจำโครงการอ่านและปวีรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคตะวันตก ระยะที่ ๑ : วรรณกรรมวัดท่าพุด, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๑.

พระมหาเวสสันดร

วสันตติลกฉันท ๑๔

<ul style="list-style-type: none"> ◦ ข้าขอประนอมจิตรประนอม <p>ในบาทพุทธานุคุณหมั่น</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ เดโชวโรฤทธิกีโปรด <p>โอวาทตรีศอรรถวระเร</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ ลุลามบ่าบัดกมลโม <p>ธานทุกขโรคภัยนิกร</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ ถวายกรบวรสดุดี <p>ตั้งใส่ตประสาทสวนัง</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ ข้าถวายประนตบทวเรศ <p>คือองคสาวกมหา</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ เสรีข้าประน้อมจิตรนมัส <p>ศรธาประดิษฐานสุดมาง</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ แล้วข้าก็ยกกรซูลี <p>ซึ่งสอนประสาทศิลปการ</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ ขอกล่าวนิยามยุบลโดย <p>ชัยชาญชำนาญสุชุมเพียร</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ ข้าขอประพฤติลกฉันท <p>เป็นเอกเทลอนุมาร</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ ครันจัดวิถียรอรรทดถา <p>แต่งตามพลาพล</p>	<p>วรหัตถบังคัล</p> <p>ตมทานุภาเว ◦</p> <p>ชนชาติโลเก</p> <p>รศธรรมสั่งสอน ◦</p> <p>หแลโทษอันตร</p> <p>ก็ลุลคนโรธัง ะ</p> <p>อภิวันทธรรมัง</p> <p>รศธรรมคุณา</p> <p>คุณสงฆอัสฎา</p> <p>สรดิษพุทธาน</p> <p>วรรัตนไตรยางค์</p> <p>ศรีสุทธิไสสานต์</p> <p>คุณสาธุอาจารย์</p> <p>กิจได้ตำรงเรียน</p> <p>จิตรแจ่งแต่พาเหียร</p> <p>กลกภาพยโหวหาร</p> <p>ข้าจำนองบพิศดาร</p> <p>มนะสิการโดยยล</p> <p>สติข้าตะลึงฉงน</p> <p>ธ มัทรีเป็นเชิงฉันท ๗๕ ๗๕C๓</p>
--	--

กาศ์ยานี ๑๑ (กัณฑ์มัทรี)

<ul style="list-style-type: none"> ◦ ปางไถ้เบศรทำว <p>ทรงนามพระเวสสัน</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ กับสองพระองค์เอา <p>น้องทำวมัทรีอร</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ เนา^๒ในกฎ็ดงษ <p>แสวงโพธิญาณ</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ สมาทานจตุพรหม <p>โดยตาปศาบรพ</p>	<p>วรราชันภกรรม</p> <p>ดรบรพชากร</p> <p>รศราธสุนทร</p> <p>อัคเรศดวงมาลย์</p> <p>สินล^๓สร้างบำเพ็ญทาน</p> <p>ผลแผ่ผดุงธรรม</p> <p>มะวิหารโดยกรรม</p> <p>ประพฤติก่อนการ</p>
---	---

^๒ อยู่

^๓ สิ้น

◦ ถาได้จะเอื้ออิม
 สร้างโพธิสมภาร
 ◦ ส่วนไทม์ที่รื้อทำ
 ไพศาลกระการคู
 ◦ ภายหลังที่ชื้อ
 ขอสงกุมารา
 ◦ จอมจกรเอออวย
 ทานทำว ๓ บำเพ็ญ
 ◦ ทำวทรงษิเณทก
 ทั่วจักรภาพ
 ◦ ปางเผ่ากิลีลา
 จองจุงคำรามรณ
 ◦ ส่วนสองดรุณเรศ
 ด้วยเผ่ากระทำโภย
 ◦ หวาดหวัดคะกรี้ดร้อง
 วิงวอนชรอนพลาง
 ◦ ยิงวอนแลยิงหวาด
 ชูเข็ญกระตวาดตี
 ◦ ตากต้องทิพากร
 ยอดยั้บระกำจำ
 ◦ สองเดินตำเนินตาม
 ธาราผลาผล
 ◦ คู่สนธยากาล
 น้อมเศียรสิโรดม
 ◦ กรรแสงไฟไร่า
 ปางสังคีตติดตาม

ฤทธิเบศภูบาล
 วรรณังศัพท์ญญ
 ๓ ประพาสโดยผล^๔
 ผลพฤษณานา
 ชกสูที่ราชา
 ยุพราชเพื่อนเข็ญ
 บริจาคที่เข็ญ
 บุตรทานุโอฬาร
 อัศจรรยก็บันดาล
 ทศทิศกุลาหล
 มกภายูภาค
 ก็กระชกกระชากโบาย
 บริเทหวัดโอย
 ก็กำศรติศรณ^๕ คราง
 ก็พิลาปละห้อยพลาง
 มรคา^๖ พนาลี^๗
 ปมีได้จะปรานี
 ก็ตะคอกตะคั่นคำ
 จรเหยียบปะลาล่า
 จิตเจ็บก็ร้อนรน
 พฤคพิรามมากกลางหน
 ก็อดกำหนดนม
 วรรณาสองสม
 อภิวันทสังความ
 สุรเสียงก็เย็นยาม
 อรรรถอันมาน

^๔ ทาง

^๕ นักบวช กร่อนมาจากคำว่า ท่านชี่

^๖ กำศรต กำศรวล — โศกเศร้า, คร่ำครวญ, ร้องไห้

^๗ ทาง, ช่อง, ถนน

^๘ ปา

ศัพท์มูลวิทยาพิตฉันท์ ๑๙

<ul style="list-style-type: none"> ◦ ฝ่ายผู้ทวนคะโนวนาศีขรรหาร 	
แถวพฤษยีนสาร	สำเนียง
<ul style="list-style-type: none"> ◦ นานาเทวก์เยี่ยมพิมารพิมลเมียง 	
เพ็อมแฝงตำแหน่งเคียง	วรา
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ปางเยี่ยมบัญญัติอุพารจำนอง 	
โคกเศรำพิบาก ^๕ ปอง	ขนิษฐ
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ฟังเสียงสองยุพราชยุบลกิจ 	
เอยน ^๖ เยียบสังัดพิศ	สง ^๖
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ปวงเทพครันเทศนาสดับกิกก็ทรง 	
กรรแสงประดุจองค์	ทำลาย
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ปางทวยเทพสะอื้นกียอพระกรกาย 	
ทรวงโทรมนัสชาย	ชำเลื่อง
<ul style="list-style-type: none"> ◦ เห็นสองเสด็จยุรยาตรผู้อมระเคื่อง 	
แค้นคัดบ่ปลดเปลื้อง	ระทด
<ul style="list-style-type: none"> ◦ แล้วยุศึกษา^๗คณะเทพดาจักรสลด 	
เรจักประพุกพิพจ	นไต่
<ul style="list-style-type: none"> ◦ เอยแม้ว่าพระมัทรี ฐ หามลครไร^๘ 	
คินสู่นักนี้ใน	ขนาน
<ul style="list-style-type: none"> ◦ แต่ยังทิวาบได้ยลสองวรกุมาร 	
จักทูลสนองสาร	บพิตร
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ภรรดาท้าว ฐ จะแจงคดี ฐ กิจนุกิจ 	
โดยราชประสาทสิท	ธิพรหมณ์
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ส่วนน้องเสน่ห้ในบุตรจะตาม 	
รอยบาทพังงาม	ตระบัตร์
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ไฉ่สงสารพระพฤษจะเสวยพระทุกขมนัส 	
ปานปี่มซึ่งคัต	อัสถุ
<ul style="list-style-type: none"> ◦ เราควรวคิดกลเบียงอุบายยุบลพลัน 	
อย่าให้ ฐ มาทัน	ทิวา

^๕ วิบาก

^๖ เย็น

^๖ พิศวง

^๗ ปรีक्षा

^๘ ไคล, ไป แผลงมาจากไคล

<ul style="list-style-type: none"> ○ ปางนั้นเทพแลเชษฐทรงฤทธิมหา 	ประกาศ
มีพจนบัญญัติ	
<ul style="list-style-type: none"> ○ ท่านทั้งสามคณะเทพมีพลอำนาจ 	
เร่งไปนิมิตรอาต	มदन
<ul style="list-style-type: none"> ○ หนึ่งเป็นสีหวิรา^{๑๔}แลหนึ่งเป็นพยฆรณ^{๑๕} 	
เสื่อเหลืองกำเกิงกล	ประเภท
<ul style="list-style-type: none"> ○ สามสัตว์ดลมรคาทลาพลทุเรศ 	
เองอิงประชุมเกษ	สกัด
<ul style="list-style-type: none"> ○ แม้อย่างไปอัสดงคตารักษ์ตรี 	
จักคืนประเวศวัด	สิขร
<ul style="list-style-type: none"> ○ ทำวจักมีมธุรสสุภาพจนวอน 	
ขอทาง ๓ ย่อย่าจร	ครรไโดย
<ul style="list-style-type: none"> ○ ต่อเพลาศศิแสงอร่ามรัศมีไข 	
จึงหลีกลี้คลาไคล	ปละทาง
<ul style="list-style-type: none"> ○ จึงเชิญบริรักษ์ไทยมฤคกลาง 	
ไพรพฤษเสื่อสาง	ลำพอง
<ul style="list-style-type: none"> ○ นานาสัตว์ร้ายระเริงจิตระคนอง 	
จงเร่งบำบัดป้อง	ประยัด
<ul style="list-style-type: none"> ○ แม้อย่ายี้^{๑๖}พระมัทรีซึ่งคตวิบัติ 	
โดยมีกถาอรรถ	ธิบาย
<ul style="list-style-type: none"> ○ ส่วนสามกษัตราเรศแจ้งยุบลสาย 	
สวาดิท้าว ๓ วางววย	พระชนม์
<ul style="list-style-type: none"> ○ ทำวทั้งสามก็จักทรงวิตกฤทัยน 	
โคกซ้ำวิบากจน	พินาศ
<ul style="list-style-type: none"> ○ การก่อก่อวโรโทธิญาณบำราศ^{๑๗} 	
จักสูญตระกูลชาติ	พุทธาง
<ul style="list-style-type: none"> ○ สัตว์ทั้งหลายก็จะวายในกระแสดลกลาง 	
สงสารนิราศทาง	นีนพาน ^{๑๘}

^{๑๔} พญาราชสีห์, สิงหราช

^{๑๕} เสื่อไคร่ง

^{๑๖} เบียดเบียน, รบกวน

^{๑๗} หายไป, จากไป, พวากไป, ปราศจาก

^{๑๘} นีนพาน

- หนึ่งโสดเทพยูเจ้าผู้ทั้งปวงก็จะประหาร
ด้วยพจนสนามาญ ดำเนินี^{๑๙}
- สามเทพฟังวาทเกล้าวยบุลเกียรติ
ยลขอบประน้อมเศียร ศิโร
- รับบัญชาศิริสาธุเทพอุตโม
สำแดงนุภาโว ตระบัด^{๒๐}
- โดยเทพทำวฤทธิเดชมี่พจนตรัส
เสด็จสามคณาาสตร์ ก็ดล
- ทางสมเด็จจรรราชสุนทรวิมล
เคยเสด็จประพาสผล ผลา ๗๕ ๘๘

ภาพยยานี ๑๑

ปางนั้นอนงคนารถ	วราชชชชช
ชาเขนทนามา	ม้ทรีให้ผู้ภักดี
เสด็จโดยดำเนิน ^{๒๑} แสวง	พลพฤษอันมี
เขตแคว้นพนาสี	ก็เสาะละเลาะดง
◦ ทรงสอยกระชากซึก	ผลใส่กระเช้าลง
ลัดเล็ดแลลอดองค์	ก็ซำลักซำเลื่องหา
◦ ปางเกิดมหัศจรรย์	จุลาจลโลกา
เพื่อเหตุบุญญา	ก็วิบัติบันดาลเป็น
◦ ทั่วทิศศาภาค	ก็ช่อมพยัพเย็น
หลากกลางปรางเห็น	วิปริตบุราน ^{๒๒} การ
หญ่ทวยหวาดหวั่น	พระกายสันตกตกดาล
กรรชชชช	ก็วิจลพลัดกัน
◦ ทั้งเสียมและขอเคย	กรรุมก็หลุดพลัน
ทรงพระวิตกตัน	จิตผิดประหลาดกลาง
◦ พระเนตรซ้ายขวา	ก็กระเหมนระริกนาง
ผลพฤษไพรงกลาง	ก็อุบตีวิบัติกลาย
◦ พรรคพฤษทรงผล	ก็พิกลโหดหาย
เพลดพวงผการาย	ทุกกิ่งก้านตระการกล

^{๑๕} ที่ผ่านมา

^{๒๐} ประเดี้ยว, บัดใจ, ทันใด

^{๒๑} ดำเนิน, เดิน

^{๒๒} โบราณ

<ul style="list-style-type: none"> ◦ ลางเล่ากำหนดดอก 	ปมัทันระดู ^{๒๓} ดล
ดาดเพทพิกลยล	ผลดกบ่เคยควร
นางทำวก็รับรณ	ผลเก็บจะด่วนจร
สายัณห์เอยนยวล	ช่อมคลุมชะมัวไพร
<ul style="list-style-type: none"> ◦ แสงสุริโยดับ 	ตลลับเมรุไทร
พลบคำ ๕ รีบไคล	จรสาวพระบาทมา
<ul style="list-style-type: none"> ◦ พบพาลมฤควราช 	มทิทธิเจษฎา
ปีปเปรียงสำเนียงปรา	กฏิกฤษณ์สกัดทาง
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ชายากระหนดใน 	หญ่ทัยอ้างขนาง
หยุดยี่นกำสรดพลาจ	สะอื้นรำรำพรณไป
<ul style="list-style-type: none"> ◦ มรคาทุราจร 	กฏียังข้างายไฉน
แล้วข้าประจบไทย	จัดบุบาทพาทา
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ใ้สองสูตแม่ 	จะชะงัดจะห้อยหา
สายัณห์เวลา	ประจำด้วยจะมุงมอง
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ด้วยพลาจจะเล่นโดย 	จิตรทรมค่นองสอง
ฝูงทรายจะปรายกอง	วระกายจะมัวมอม
<ul style="list-style-type: none"> ◦ แต่ที่แลนึ่งนั้น 	บริบาลบำรุงทะนอม
ชาติเจ้าอดออม	เสนห์นึ่งประคององค์
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ดุจหงษ์ทั้งคู่ 	สุขเคยในสระสรง
จากถิ่นทำลักง	ในเปือกตมก็เสียดศรี
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ยากเขยนลำเค็ญใน 	พนไพรพนาดี
จนชูปพระอินทรีย์	ชะวี่มั่งสะโรยรา
<ul style="list-style-type: none"> ◦ เพลากัณฑ์หาเคย 	จะชวนพี่ลีลาคลา
คอยแม่บ่เห็นหา	จะรำเรียกด้วยอยากนม
<ul style="list-style-type: none"> ◦ สูดด้วยจะชวนกัน 	จรสู่พระอาศรม
จะเปลี่ยวฤทัยตรม	ทุกขสองจะวิงวอน
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ปีตุเรศจะปลอบโลม 	จิตรโลมประลิ่งอร
อย่าทุกขอาทร	จะชวนฉันผลาผล
<ul style="list-style-type: none"> ◦ เสวยพลาจจะเศร้าสร้อย 	จะละห้อยพิไรรณ
กว่าสองจะลืมน	ลนนี้แล้วจะลับไป
<ul style="list-style-type: none"> ◦ โอแม่ลีลามา 	ดลนี้ประจบภย
จักหลีกจักลัดไฉน	จะพันพานเกือบเกิน

<ul style="list-style-type: none"> ◦ มรคาก็แคบคับ 	ประจแต่ผู้เดียวเดิน
ซ้ายขวาก็โกรกเกริน	ละหนนห้วยคีรีดง
<ul style="list-style-type: none"> ◦ คิดหลักบ่พ้นภัย 	ธ ก็ปลงกระเช้าลง
ยอกรวิาทรง	สุรเสียงพิไรวอน
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ข้าแต่ตระกูลชาติ 	สีหราชของค้อร
ใหญ่กว่าคณากร	จัดบาทปาปวง
<ul style="list-style-type: none"> ◦ จงรับประสานหัตถ์ 	อภิวินทบ่าบวง
อันเกิดแต่ในดวง	จิตน้องจ้านงปลง
<ul style="list-style-type: none"> ◦ หนึ่งข้ามที่รินอ 	ม ธ ราชใหญ่ยง
เป็นอัคคเอกองค์	มเหสีรินเรศูร
<ul style="list-style-type: none"> ◦ คือองค์พระเวสสัน 	ดรหน่อพุทธางกูร
จากนักขเรศยูร	ยาตรบวชบำเพ็ญผล
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ข้าไสร้คือเป็นศิษย์ 	สุจริตแต่ข้าคน
แสวงหาผลาผล	ประติบัติภรรดา
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ใ้อสนธยายาม 	ธิบดินทรราชา
กับสองกุมารา	จะเสวยผลาหาร
<ul style="list-style-type: none"> ◦ หนึ่งน้องทุเรศหา 	ผลพฤษไพศาล
ได้มาก็มากมาร	สรรพสิ่งอันโอชา
<ul style="list-style-type: none"> ◦ น้องนี้จะแบ่งปัน 	ค่านับบุตรธิดา
ต่างคนจะโคลคลา	คฤหาสำนักนี้ตน
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ฝ่ายพี่จะชมบุตร 	ภรรยาอันโสภณ
น้องไสร้จะได้ยล	บุตรทั้งสวามี
<ul style="list-style-type: none"> ◦ เอยเทพเชษฐสามจง 	มิตรภาพปรานี
เชิญเชษฐหลักหนี	นุชไสร้ครไฉจรร
<ul style="list-style-type: none"> ◦ สามเทพครั้นสดับ 	พจนายพาวร
ขอทางวนาตร	ทุกขท้าวพิไรไป
<ul style="list-style-type: none"> ◦ สุระเสียงสำเนียงนาง 	ก็สิ้นนเสนาะไฉ
กรรณเทพมีใจ	ทุกเพทนนาง
<ul style="list-style-type: none"> ◦ จันทรารวาเรื่อง 	ทิมมพรพิถีทาง
เทพท้าวดำริพลาง	จรจากสถานไป
<ul style="list-style-type: none"> ◦ พलगช่วยบ่าบดสัตว์ 	จตุบาทคะนองไนไพร
ห่อนให้ ธ มีภัย	อันตรายจะปลดคปวง
<ul style="list-style-type: none"> ◦ แล้วสุพิมานมาศ 	สุขสมเกษมทรง
เปรมปรีฤดีดวง	วรเทพเทพา

วาทินีฉันท์ ๑๖ , กภาพย์ฉบัง ๑๖

○ ซายายลสามส์ตว์คลา	หลีกจากมรคา
ก็มีมโนเอมอร	
○ ทำวทงหาบผลรีบจร	ด้วยแสงศศิธร
กระจ่างจำรัสพนาสนท	
○ หวันไหวหฤทัยนฤมล	สาวบาทจรดล
ปิมสุดกำลังชาเขนทร์	
○ ถึงที่จรงกรมบริเวณ	อวาสกรายเกรน
พระเนตรสายสอดหา	
○ ที่สองโอรสบวรา	เคยคอยมาตา
วันนี้บ่เห็นหายไฉน	
○ เอยนสะทั้นทำวทอดหฤทัย	พุ่มฟายชลนัย
แลเพียงพินาศวาวาย	
○ โอสองเคยมาเล่นทราย	ก่อกองกอปรปราย
แลมอมบ่มีสมประดี	
○ ครันเหลือบแลยลชลณี	มีความเปรมปรีดี
ภิรมย์ระเริงหรรษา	
○ วิ่งแข่งแข่งเคียงกันไสร้	เซยชมมาดา
แลแม่ก็ชื่นชมสอง	
○ ดุจโบทกทรายทรามคนอง	เหลือบ

ตัวสมุดไทยดำขาดจบเพียงแต่เท่านี้ ต่อไปเป็นหน้าปลายของส่วนแรก

ได้ประโยชน์สองประการ คือประโยชน์ในอาตมาภาพชั่วนี้ และประโยชน์ในภพภายหน้าที่ยังมีได้ก็ปฏิบัติ เพื่อให้ได้ประโยชน์สองประการ ขนทั้งหลายนั้นได้นามชื่อว่า นักปราชญ์

○ สมด้วยพระมหากรุณา ตรัสเทศนาไว้ในอุโภตตสูตรในโกสลสังยุตว่า **ทิฏฐฐุ ธมฺเม จ โย อตุโถ โย จตุโถ สมฺปรายโก ตตฺตฤภาสิสมยาริโร ปณฺธิโตติปฺวฺจจติ** ประโยชน์อันใดมีผลบังเกิดในอาตมาภาพอันเป็นปัจจุบันนี้ก็ดี ประโยชน์อันจะเกิดผลในภพเบื้องหน้านั้นก็ดี บุคคลอันมีปัญญาและความเพียรก็ได้โวหารร้องเรียกว่า นักปราชญ์อันประเสริฐ เหตุว่าได้ประโยชน์สองประการนั้น ผู้ใดได้สัมฤทธิ์ประโยชน์สองประการ ท่านผู้รู้เรียกผู้นั้นว่าเป็นนักปราชญ์ประสงค์ว่าดีประโยชน์ฝ่ายกุศล ประโยชน์ฝ่ายอกุศลนั้นมิได้ประสงค์ว่าในที่นี้ บุคคลบางได้สัมฤทธิ์ประโยชน์ คือลามและยศในปัจจุบันภาพนี้ด้วยอธรรมทุจริตฝ่ายอกุศล เป็นต้นว่าเบียดเบียนสัตว์ให้ลำบากแลกล่าวรับสมอ้างเป็นพยานโกหกเอาเท็จมิจิงมากล่าว และยกยอฝ่ายหนึ่งกดขี่ฝ่ายหนึ่ง สรรเสริญด้วยคำเท็จนิทา ท่านด้วยคำเท็จ มิได้สรรเสริญนิทาแต่ตามสตัย ตามชื่อ ตามรู้ ตามเห็น เป็นทั้งนี้ด้วยอำนาจฉันทา โทสา โมหาถยาคติ บุคคลใดสัมฤทธิ์ประโยชน์คือ ลามและยศ ในปัจจุบันด้วยอธรรมทุจริตดังนี้ มิได้นับว่าเป็นนักปราชญ์ นับเขาในนิสัยอัสปุรุษาผลาญ มีสันดานอันหยาบ ทรงพระมหากรุณาตรัสเทศนาไว้ในอุโภตตสูตรด้วยนัยดังนี้ก็จะต้องด้วยถ้อยคำซึ่งกล่าวมาแล้ว และทูนมคนสองจำพวกคือ พาลพวกหนึ่ง นักปราชญ์พวกหนึ่งฝ่ายนักปราชญ์นั้น

อย่าให้ผู้ใดผู้หนึ่งเห็นเห็น **ราชาปพฺพชฺฉิตฺวา** ในขณะที่นั้นพอพระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นพระณม^{๒๕} ได้ยินเสียงนก เจริญก็ทรงสะดุ้งตกคาลพระราชหฤทัยว่า ภัยพิบัติมีอยู่ในที่ใกล้จะอยู่ช้านักเป็นการก็เสด็จด่วนด่วนขึ้นสู่ราชรถ เร่งให้นายสารถีขับริบหนีมาถึงอาศรมศาลาพระฤาษีทั้งหลาย เพลานั้นเป็นเพลาพระดาบศไปแสวงหาผลไม้ใน กลางป่า อยู่ในอาศรมแต่นกปุปผกะสุวรรณทิตย นกนั้นครันเห็นพระมหากษัตริย์เสด็จมาจึงกล่าวปราศรัยเป็นราช ปฏิสันฐานด้วยสุนทรวาจาเป็นอาทิว่า ข้าแต่พระองค์อิศรมหาราชาราชราช อันว่าคมการกิริยา พระองค์เสด็จมาใน ครั้งนี้ **สฺวาตต** ได้ชื่อว่าเป็นสิริสวัสดิ พระราชดำเนินก็ประกอบด้วยผลแม้เสด็จมาแต่ใกล้ก็ควรกล่าวว่ามีมาแต่ใกล้ ขอเชิญพระราชสมภารเขาเสด็จเข้ามาทรงนั่ง ในพระอาศรมให้เป็นสุขสบายพระหฤทัยไทย ๆ สมเด็จพระเจ้าปัญจา ละราชโคตรหงษ์ก็เลื่อมใสในปฏิสันฐานรกรถา จึงตรัสสรรเสริญนกปุปผกะ ตรัสติเตียนนกสัตว์ตติคุมพะว่าควรจะ สรรเสริญปักษีสุนทรวาจาแต่เจ้าเอากำเนิดเป็นฟองก่อนแล้วจึงเอากำเนิดเกิดเป็นตนชื่อว่า เกิดสองหนเป็นชาตินก จำเริญนักร นกนี้มีจิตเป็นกุศลอำพนด้วยธรรมอันประเสริฐแลนกตัวหนึ่งอยู่ในบ้านโจรโพ้นนั้น ก็เป็นปักษีสุนทรวาจา แต่เจ้าเอากำเนิดเกิดสองหนโดยธรรมตาตติเดียวกัน แต่ทำว่านกตัวนั้นใจร้ายแกล้งกล้ำทั้งวาจาก็หยาบเป็นผลสุส เปสุญวาทเหมือนกันแต่ชาติสวนธรรมาศยานั้นไม่ต้อกัน ช่างนั้นใจเป็นบาปข้างนี้ใจเป็นกุศล สมเด็จพระเจ้าปัญจา ราชตรัสสรรเสริญนกปุปผกะ นินทานกสัตว์ตติคุมพะด้วยพระราชถาเป็นอาทิจะนี้ **ต สุตฺวา ปุปฺผโก** นกปุปผกะแขก ได้ได้ฟังราชถาจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์อิศรมหาราชาราชราช ข้าพระบาทกับแขกเต้าตัวนั้นก็มิใช่ชื่อ **เอก มาตุโก** เป็นพี่น้องร่วมท้องมารดาเดียวกันแต่ทำว่าแขกเต้านั้นจำเริญในสำนักนี้แห่งโจรๆ ทั้งหลายสั่งสอนให้ศึกษา สำเนียงในโจรธรรมตามคติโจรจารีตแห่งโจร ฝ่ายข้าพระองค์นี้จำเริญขึ้นในสำนักนี้แห่งพระฤาษี **อิสิ ธมฺเมเน วินิต** พระฤาษีทั้งหลายสั่งสอนด้วยสัปปริสธรรมให้ศึกษาสำเนียงในสาธุธรรมตามคติแห่งพระฤาษีอันแสวงหาซึ่ง ความชอบ **ตสฺมา** เหตุตั้งนั้นข้าบาทกับแขกเต้าตัวนั้นจึงผิดกัน ปุปผกะแขกเต้ากล่าวดังนี้แล้ว เมื่อจะสำแดงธรรม เทศนาให้วิถารก็กล่าวเป็นพระคาถาดังนี้

ยญฺญิราชภษชฺชติ สฺนตฺรายทิวาอสิ สิลฺลวณฺตวิสิสฺสวา วสฺสตสฺเสวคชฺชติ ๔ ล ๙

สนฺโตทา เปนฺติ สฺนฺตินฺนติ ข้าแต่พระราชสมภารผู้เป็นกษัตริย์อันประเสริฐบุคคลอันยินดีคบสิ่งมิตรใดๆ **สนฺตฺรายทิวาอสิ** เป็นสัปปุรุษและอัสปุรุษก็ดี มีศีลแลหาศีลมิได้ก็ดี บุคคลผู้นั้นก็จะอยู่ในอำนาจแห่งมิตรผู้นั้น แม้คบกับคนอัสปุรุษเป็นบา(ป)มิตร ผิดตั้งอันเขาไปไกลแล้วแลคบหาด้วยมิตรพวกใดก็ดี **ตาทิสโก** บุคคลผู้นั้นก็จะ เหมือนด้วยมิตรพวกนั้นอันหนึ่งจะประพตติอิริ(ยา)บหนึ่งนอนเย็นเที่ยวด้วยมิตรพวกใดก็ดี **ตาทิส** ก็จะเหมือนด้วย มิตรจำพวกนั้น ถ้าคบด้วยบาปมิตรติดเปื้อนด้วยบา(ป)ธรรมก็จะเป็นคนชั่วคนลามกไปตามบาปมิตรก็จะเหมือน ด้วยศรัตตติเป็นกุศลเขาระคนเสวนะด้วยอาจารย์ลามก **เสวนามาโน เสวนานํสมฺภูฏ** ขอซึ่งว่าอาจารย์บาปมิตร สัตติเป็นกุศลเขามาฝากตนอยู่ด้วยแล้วก็ยังศิษย์อันมิได้ติดเปื้อนด้วยบาปธรรมให้แปดเปื้อนด้วยบาปธรรม **สโรทฺถ โธลาปิว** ประคองหนึ่งลูกปั้นอันชาบด้วยยาพิษ แลยังแลงลูกปั้นอันมิได้คูลูกเปื้อนด้วยยาพิษ ให้คูลูกเปื้อนด้วยยา พิษ ท่านผู้ปราศณแล้วบมิคบหาสหายอันลามก เพราะเหตุกลัวแต่จะแปดเปื้อนด้วยบาปธรรม **โยเน เก อุปนเยหฺติ** บุคคลผู้ใดประชุมห่มห่อปลาเน่าด้วยใบหญ้าคาๆ แห่งชนผู้นั้นก็จะมึกลิ่นเหม็นฟุ้งไปอันใดก็ดี **พาสฺสฺเสว** บุคคลผู้ เสวนะนั่งใกล้ยืนใกล้ดี(ว)แล้วแลสนทนาด้วยคนพาล นักปราศณผู้ปริชาญาณพึงหยั่งรู้ให้เหมือนกันดังนั้นมีคำรับว่า จริง บุคคลอันนั่งใกล้ยืนใกล้ด้วยคนพาลนั้น **ทาปกมฺมโรนฺตปิ** แม้นมิได้ทำกรรมอันลามก แต่ทำว่าเข้าไปนั่งใกล้ ยืนใกล้คนพาลเจรจาด้วยคนพาลอันเป็นบาปมิตรแล้วก็คงจะได้ซึ่งโทษคือ นินทา **โยเน อุปนเยหฺติ** ชนผู้ใดห่อ

^{๒๕} บรรพท

กฤษณาด้วยใบไม้ผู้นั้นก็จะมีกลิ่นหอมฟุ้งตรลบไปฉันใด **เอวทิรูปเสวนา** กิริยาที่เข้าไปนั่งใกล้แล้วแลเสวนะสนทนาด้วยนักปราชญ์ บุคคลผู้มีปัญญาพึงหยั่งรู้ให้เหมือนดั่งนั้น ใจความว่าบุคคลเข้าไปนั่งใกล้นอนใกล้สนทนาเสวนะด้วยนักปราชญ์แล้ว **ปณฺฑิตโต ทวิตฺถุ อสภโกนฺโตปิ** แม้นมิบังเกิดเป็นนักปราชญ์ก็คงจะได้ซึ่งคุณคืออรรถเสริญวาวนะด้วยนักปราชญ์อันเป็นกัลยาณมิตร **ตสฺมา** เหตุตั้งนั้นนักปราชญ์ผู้มีปัญญารู้ว่าคนมีเพียงมีสภาวะแปรไปเป็นอื่นด้วยสามารถระคนด้วยกัลยาณมิตรดูจใบไม้อันห่อด้วยคันธะชาติมีกฤษณาเป็นอาทิตั้งนี้แล้ว **อสนฺเตน อูปเสเวยฺย** อย่าพึงเข้าไปใกล้เสวนะด้วยอัสปบุรุษ พึงเลือกเสพคบหาแต่ที่เป็นสัสปบุรุษ **อสนฺโตนิริยเนน** อัสปบุรุษทั้งหลายย่อมนำสัตว์อันคบหาด้วยตนไปสู่นรก คนทั้งหลายที่เป็นสัมมาทิฐิขุยมานำสัตว์อันอาศัยเสวนะด้วยตนให้ถึงซึ่งสุคติภูมิ **ราชาตสฺสธมฺมกถายมลิตฺวา ๗ นาวชิวั อูปฏฺฐิตฺวา สตุตฺตปทํปฺปเรสิ ๗** สมเด็จพระเจ้าบ้านทลราชได้ทรงฟังก็เลื่อมใสในพระธรรมเทศนาแห่งเสวโปตก ครั้นพระฤาษีกลับมาสู่พระอาศรมก็มีมัสการขอปฏิญาณ (เรื่องจบแต่เพียงเท่านี้)

ส่วนที่ ๒ หน้าต้น

ภาพยี่สุรางคณางค์ ๒๘ (กัณท์วนปเวศน์)

เอาโอรสสา	เป็นเพื่อนในไพร
จะได้เห็นหน้า	กำพร้าทราวม้วย
เป็นเพื่อนซึ้งใจ	ทำวให้สามี
	ลูกจ๊กขอลา
พระปู่พระย่า	ไปในพงพี
จะทรงผนวช	บวชเป็นฤาษี
ตามบัญญัติมี	ที่ในห่มะวัน ^{๒๖}
	เอ็นดูสามี
ข้าน้อยมัทรี	ขอไปด้วยกัน
นางกอดลูกแก้ว	เข้าแล้วรับขวัญ
ยากเย็นเห็นกัน	ขวัญเจ้าแม่อา
	ลูกน้อยไม่อยู่
จะอายอดสู	แก่หมู่เสนา
จะขอมอดม้วย	ตายด้วยราชา
ยากเย็นหนา	กำพร้าผิวขวัญ
	เมื่อนั้นพระบาท
พระเวสสันดรราช	พระบาททรงธรรม์
ลาพระบิดา	มารดาด้วยพลัน
ลูกแก้วหลานขวัญ	ขอลาจอมไดย
	ปราณม ^{๒๗} กัมเกล้า
เข้าพระพุทธิเจ้า	ขอลาภูวนัย
ขอฝากพระพารา	จะขอลาไป
ภูบาลท่านให้	คอยจึงดี
	สงสารมัทรี
ไอ้แก้วชาติ	พระกรีกัณหา
ขึ้นราชรถ	บทจรลีลา
กับพระบิดา	ทิ้งสี่พระองค์

^{๒๖} หิมพานต์

^{๒๗} ประณม - ผู้ปวีรรถ

ทักษณี่เวียงไชย	ทำวกับบรตไป
ม้าต้นเชิดฉั่น	สามรอบโดยจง
จึงพระโคมยง	จรจันเยียรยง
	เล็งแลไปมา
	พราหมณ์ทั้งสี่คน
เล่นตามจุมพล	ขอม้าอาชา
จงพระเป็นเจ้า	โปรดเกล้าเกษา
ขอประทานม้า	โปรดข้าคนจนใจ
	พระโพธิสัตว์
ให้ทานกัณฐัก	ขี่อาชาไนย
ส่วนอนราชรถ	ปรากฏไสว
จึงเทพทำวให้เป็น	ละมั่งทองมา
	เข้ารับเอาแอก
ทำนทำวเป็นแปลก	แก่ใจหนักหนา
แลดูทำวน้อง	เป็นละมั่งทองมา
ชะรอยเทวา	พารถเราไป
	ยังพราหมณ์หนึ่งเล่า
วิ่งตามพระเจ้า	ขอรถพระภูวนัย
ทำวให้เป็นทาน	แก่พราหมณ์จุนใจ
อัศจรรย์หวั่นไหว	ทำวให้ลีลา
	พระโพธิสัตว์
	เสียวราชสมบัติ
มีโองการตรัส	มัทรีชายา
ตัวพี่จะคุ้ม	ชาติลูกยา
ส่วนแก้วกัณหา	เจ้ามาคุ้มไป
	ทั้งสี่กษัตรา
เสียวราชสมบัติ	เดินตัดพงไพร
ส่วนเจ้าชาติ	ภูมีคุ้มไป
มัทรีทราภวีย	คุ้มแก้วกัณหา
	สี่กษัตริย์คลาไคล
เข้าดงพงไพร	เดินในหิมะวา ^{๒๔}
ลำบากยากองค์	บุกพงหนามคา
คุ้มลูกสองรา ^{๒๕}	เข้าป่าพงไพร

^{๒๔} ป่าหิมพานต์

^{๒๕} เราทั้งคู่, เขาทั้งคู่, ในคำว่า สองรา

เห็นกระทั่งถึงค่าง	เดินพลาจจุพลาจ
พระชมฝูงนก	เสื่อสาขกลางไพร
สมเด็จพระท้าวไท	ผาดผกบินไป
	ถึงบรรณสันลา ^{๓๐}
	ถึงสันลาแล้ว
สมเด็จพระแก้ว	คลาดแคล้วเข้ามา
คุ้มลูกทั้งสอง	เข้าห้องสันลา
ทั้งสี่กษัตรา	ค่อยมาคลายใจ
	สมเด็จพระมัทรี
เปลื้องพระภูษี	เช็ดบาทท้าวไท
ชาวเมืองชนบท	เจตราชันไสร
เขาจึงวิ่งไป	กราบทูลภูมิ
	สมเด็จพระภูมิพระบาท
เจ้าเมืองเจตราช	หกหมื่นด้วย
ยอกรประนม	บังคมภูมิ
กราบทูลคดี	พระเวสสันดร
	ขอโปรดเกล้า
เหตุการณ์อันใดเล่า	ท้าวเสจะ ^{๓๑} เคจร
จึงนางมัทรี	พระตรีสันดร
บอกว่าแต่ก่อน	แต่ต้นจนปลาย
	เมื่อนั้นพระยา
เจตราชราชา	หกหมื่นมากมาย
ขอพระโปรดเกล้า	ข้าเจ้าจะถวาย
ขอเชิญผันผาย	เป็นเจ้านาย
	พระโพธิสัตว์
มีโองการตรัส	เราคิดอดสู
แก่พลไพร่ฟ้า	ถ้วนหน้าพรั่งพรู
จะนินทา	ผู้เป็นเจ้าของ
	ไพร่พลเสนี้
ว่าเราไม่ดี	ขับเสียไกล
จงถ้วนหน้า	เมตตาออกไป
เขาวงกตใน	บอกไปเถิดว่า

^{๓๐} ศาลา

^{๓๑} เสด็จ

	พระยาทั้งหลาย
หกหมื่นมากมาย	ทูลเกล้าฯ
หนทางนั้นไซ้	ยังไกลหนักหนา
เชิญพระราช	เสจะเข้าพงพี เรงมาจรี
	ขอเชิญเสจะไป
เขาวงกตใหญ่	นับโยชน์ด้วยดี
เชิญพระราช	เสจะเข้าพงพี
วงกตตรงนี้	ภูมิเร่งไป

ภาพยานี ๑๑

บัดนั้นจึงพระบาท	ให้ธิดาผู้มีศรี
จึงอุ้มพระชาติ	นางมัทรีอุ้มกัณหา
สงสารน้องนางแก้ว	อุ้มลูกแล้ว
โหมยงทรงภูเขา	คอยลีลาอุ้มลูกไป
ทำวเก็บผลพฤษา	อันนางงามไสว
ตุมบานละลานใจ	ทั้งหอนไก่อสารภี
พฤษามาค้อมลง	ให้ถึงองค์นางมัทรี
โน้มน้ำวอสารภี	ให้ชาติแก้วกัณหา
บางตัดบางเจ้าทรง	ทั้งสององค์แถมเกษา
มัทรีศรีโสภา	อุ้มลูกยาเดินตามผ้า
เดินพลางพระชมพลาง	เดินก่อนนางลำบากตัว
บาทามาพองทั่ว	พระอยู่หัวจระจรไป
คอยอุ้มสองโอรส	มาระทดเหตุภัย
ลำบากมายากใจ	คอยคลาไคลไกลชีรี
ยามเย็นลงไรไร	สุริโยคฉายรัศมี
จะไปไกลถึงที่	พระภูมิหยุดอาศัย
ครั้งถึงวงกตแล้ว	จึงพระแก้วนิกไนใจ
เดชะบุญทำวให้	ร้อนขึ้นไปถึงอินทรา
จึงให้เพชดูกัน	มาสาบสรรค์บรรณสิ้นลา
เครื่องทิพย์อันนานา	ทั้งพฤษามีครบครัน
บัดนั้นจึงพระบาท	เห็นเสื่อราชประหลาดใจ
หนังสือมีที่ใน	ทั้งเปลือกไม้แลคากลอน
ทำวทอดพระเนตรแลมา	เห็นศาลามีทั้งสอง
อารามงามเรื่องรอง	ทำวทั้งสองก็ยินดี
เมื่อนั้นพระราช	กับกัลยาบวชเป็นชี
เอาเพศเป็นฤาษี	กับมัทรีผู้คลอยใจ

ศาลาทั้งสองอัน	ให้ออมธรรมอยู่อาศัย
ต่างคนต่างเข้าไป	ห่อเกล้าไว้เป็นฤาษี
พระเจ้าเข้าบวช	ทรงผนวชบวชเป็นชี
อาสาอนนางมัทรี	เป็นดาวบศอยู่เย็นใจ
บัดนั้นพระโพธิสัตว์	โองการตรัสแก่อรทัย
จำเดิมแต่นี้ไป	เราจะให้ความสัญญา
อาศรมของใครใคร	เราอย่าไปหากันนา
ค่ามีติดเวลา	เจ้า(อย่า)มาศาลาลัย
พระองค์ทรงเมตตา	ตั้งภาวนามันคงใจ
ครั้นเข้านางเข้าไพร	เก็บผลไม้มาเลี้ยงกัน
พระเจ้าอยู่เป็นสุข	บมีทุกขในหิมวันต์
ตั้งแต่ภาวนาธรรม	พระวิหารพระไมตรี

ภาพย์ฉบัง ๑๖ (กัณฑ์ชูชก)

มาข้าจะกล่าวสืบไป	ถึงเฒ่าจ้งไร
ชูชกกับพรหมจรรย์	
ยากไร้อยู่ไกลบุรี	เมืองกลิงคราชธานี
พรหมจรรย์เป็นคนสาทนาน	
ตกยากลำบากมานาน	เฒ่าเที่ยวขอทาน
ตาพรหมจรรย์ก็ได้ทองมา	
ทั้งร้อยกษาปณ์เป็นหลาบหนักหนา	ไอ้เฒ่าชรา
จินดา ก็คิดในใจ	
ถ้ากูจะเอาทองไป	ไอ้ใจจ้งไร
มันไซ้รู้จะเป็นปีศา	
ตาพรหมจรรย์เอาย่ามทองมา	ถึงบารมีชา
สกุณพรหมจรรย์ทานใจ	
พรหมจรรย์มาฝากทองเจ้าไว้	ชู(ชก)จ้งไร
เที่ยวไปจะหาลาภมา	
สกุณพรหมจรรย์ลูกสาวงามโสภา	ชื่อนางอะมิทิตา ^{๓๒}
อยู่มากลัวตกเข็ญใจ	
ชูชกเฒ่าหกเดินไป	ถึงพรหมจรรย์นั้นไซ้
เข้าไปจะเอาทองของตน	
จึงพรหมจรรย์ผิวเมียสองคน	มีรู้แห่งหน
เอาใจกลัวปลอบไปมา	

^{๓๒} นางอมิตตดา

ร้องเรียกว่าลู่ว่าตา	จงได้กรุณา
ศุข้าผู้คนเข็ญใจ	
ทำมาหาได้	ครั้นแล้วจะให้
มอมตา	
ชูชกได้ยินพราหมณ์ว่า	เฒ่าโกรธหนักหนา
เอาทองกุมมาให้ปล้น	
กุมากลัวผิดใจกัน	ระริวตัวสิ้น
งงันกลัวลูกไปมา	
ถ้าว่ามีก็ให้กูจะไปหา	ขุนแพงโสกา
ให้พิจารณาเอาทอง	
กูจะให้เอาไปจำจง	ผูกมัดรัดถอง
เอาทองกูให้ได้	
สถุนพราหมณ์ได้ฟังก็ตกใจ	ลูกสาวเราไซ้
ยกให้ท่านเถิดรา	
จึงร้องเรียกนางอะปีบิดา ^{๓๓}	เอ็นดูพอรา
ขวัญเข้าเจ้ามาปลงใจ	
พอนี้ไม่ระมีสิ่งใด	เห็นแต่เจ้าไซ้
จะเป็นค่าทองของพราหมณ์	
เอ็นดูพอวานะโหมงาม	โอรอ่อนผ่อนใจตาม
ด้วยความร้อยหนักหนา	
นางว่าแก่พระบิดา	ตามแต่ปัญญา
บิดาจะให้ลูกไป	
บิดาจึงมาตีใจ	จึงกล่าวปราศรัย
แก่เฒ่าจ้งไรด้วยดี	
มอมตาจ้งได้ปรานี	ให้ลูกสาวศรี
ให้เป็นค่าทองของตา	
ให้ไปปรนนิบัติรักษา	ตักน้ำตักท่า
มอมตาอย่าได้อาลัย	
การหูกการฝ้ายกล้วเข้าใจ	จะเป็นเมื่ยกก็ได้
มอมตาข้าไว้จ้งดี	
ถกไร่นาได้ทุกสิ่ง	ลูกข้าดีจ้งทุกสิ่ง
ทุกอันเข้าใจ	

^{๓๓} นางอมิตตา

ชูชกคิดแต่ในใจ	จะใคร่ได้ไว้
กอดนอนชมเล่นเมียสาว	
หน้าตาเจ้าแมวคราว	ไฉ่เฒ่าสามหา
ครั้งได้เมียสาวไม่เจียมตัว	
เมียสาวเจ้ามายิ้มหัว	ไม่คิดเจียมตัว
เมามัวไปโลเกีย	
ไฉ่เฒ่าชราหน้าบดสี	ขึ้นขมยินดี
ตาซีแกกล่าววาจา	
จึงว่าแก่พราหมณ์สองรา	จะให้ลูกข้า
ก็ตามปัญญาท่านทั้งสอง	
สกุณพราหมณ์จึงคิดปรองดอง	ผิวเมียทั้งสอง
จึงร้องเรียกลูกสาวมา	
เจ้าแม่มาไปด้วยตา	หุงข้าวหาลา
สองราคอยเลี้ยงกันไป	
ใช้ให้เป็นค่าไถ่	คอยเลี้ยงกันไป
ตามใจสักห้าปี	
เจ้าแม่มาไปด้วยพี่	อย่าได้เข้าซี
บัดนี้เร่งลงเรือนมา	
เมื่อนั้นนางอะบีตีดา	ลาพระบิดา
มารดาแล้วตามพราหมณ์ไป	
สองศรีลินลาคลาไคล	ตามทิ้งวางไป
ขัดใจกลัวถึงเคหา	
จำเดิมแต่วันนั้นมา	พราหมณ์เฒ่าชรา
เสน่หากับนางเมียชวัญ	
ครั้งค้าเขานอนด้วยกัน	รับมิ่งสิ่งชวัญ
เฒ่านั้นก็ยินดี	
นางอะบีตีดาแสนดี	ไฉ่เฒ่าบดสี
ยินดีไปด้วยตันทหา	

กาพย์ยานี ๑๑

เมื่อนางอะบีตีดา	โหมไสภางามเพริดเพรา
มาอยู่ด้วยพราหมณ์เฒ่า	ทุกค่าเข้าเจ้าเกรงกลัว
เอากระออมไปตักน้ำ	เวลาค่าเก็บพินมา
พินไฟเจ้าไปหา	มิให้ตาแก่เคืองใจ
นางพราหมณ์ทั้งนั้นนา	ผิวมันคาไม่ปราศรัย
พาหญิงแสนจ้งไร	ใช้แต่ผิวทาส

เสี้ยแรงเป็นแม่เรือน
 เก็บผักหักพื้มา
 เหวยเหวยอีซี้ซ้า
 ทาแป้งแตงน้ำมัน
 หลางคนมันใจกล้า
 โกรธายิ่งกว่าไฟ
 เหวยเหวยชาวเรา
 แต่ก่อนอะบีทีดา
 แต่เพียงมันมา
 คิดมาน่าใครอาย
 ถ้ามันเดินลงมา
 เราชวนกันไถย
 ถ้าอยู่ไปเมื่อหน้า
 ไตเท่าน่าบัดสี
 จึ่งนางพรหมณ์ทั้งหลาย
 ยามเย็นนางโถมตรู
 ผู่หญิงทั้งนั้นไซรั
 ดูรานางสาวน้อย
 เอามาเฒ่ากาลี
 ดูรานางโถมตรู
 ได้ผู่แก่ชรา
 ตัวเจ้าสาวน้อยน้อย
 มาเฒ่าหัวงู
 เยี้ยพลางทางเขาชรา
 ตักน้ำร่ำเดินไป
 ชูชกเฒ่าทรชน
 เฒ่าถามด้วยวาจาแม่
 ภาว่าเด็กหนุ่มลอก
 เจ้าเดินร่ำร้องไห้
 นางจึ่งว่าตาเฒ่า
 อ้วเฒ่าเอากูมา
 เหวยเหวยไอ้ตาเฒ่า
 สิ่งไรอันไม่ดี

มิ่งไม่เหมือนอะบีทีดา
 เลี้ยงรักษาผู่ทุกวัน
 กินแต่เหล้าทำขยัน
 แต่งตัวนั้นกันเอาไร
 ครั้นผู่ตาวิ่งหนีไป
 ไปร้องเรียกเพื่อนกันมา
 กูจะเล่าชาวเราเอา
 มันไม่มาเราสบาย
 ผู่เราด่าอยู่วุ่นวาย
 ให้ผู้ชายไปเราไป
 ที่ตีนท่าอย่าปราศรัย
 ให้มันไปจากบ้านเรา
 ผู่เราด่าอยู่ยกैया
 ยิ่งร้ายน่าบัดสี
 มันลงมาอย่าปราศรัย
 ลงมาสู่ซาลาลัย
 มันผลักไสริมณีที่
 หน้าแซมซ้อยงามมีดี
 ช่างมีนานาอดสู
 หน้าเอ็นดูอะบีทีดา
 อายุได้สักร้อยปี
 หน้าแซมซ้อยหน้าเอ็นดู
 ไม่เหมือนกูจะอยู่ไย
 นางอะบีทีดาน้ำตาไหล
 เดินร้องไห้ไปเคหา
 เห็นเมียตนร้องไห้มา
 โสภาด้วยอันใด
 มันสัพพะยกเป็นไฉน
 จึ่งเล่าไปให้พี่ว่า
 น้อยใจเราเฒ่าชรา
 ให้มันว่ากูมีดี
 กูนี้เล่าหน้าบัดสี
 ตัวกูนี้มินำพา

น้ำท่ากูไม่ตัก
 สิ่งไรไม่นำพา
 เข้าเข้าเราจะเข้าห้อง
 ชมพู่ห่มสองไหล่
 ชาวบ้านสิ้นทั้งนี้
 เห็นน่าวุ่นวาย
 จะอยู่ด้วยไฉ้เฒ่า
 ถ้าวาฟังคำกู
 ถ้าวาไปเที่ยวหา
 มาไว้ให้กูใช้
 ตักน้ำแลแต่ข้าว
 แต่เจ้านั้นอย่าไป
 เมียสาวโกรธคือไฟ
 แม่พ่อกูเลี้ยงมา
 ดูราเฒ่าอุบาทว์
 มิทันไปราชการ
 เหวยเหวยอ้วตาเฒ่า
 ยังองค์ท้าวไท
 ชาวเมืองว่ามีดี
 มีบุตรงามบวร
 ผู้น้องชื่อกัณฑา
 อ้วเฒ่าเข้าพงพี
 ได้แล้วพามาไหว้
 หากคนเล่าไปมา
 เธอบวชเป็นดาวบศ
 เร่วเร่วไปบัดนี้
 ครั้นเฒ่ามิไป
 ไฉ้เฒ่าเมาตัณฑา
 ข้าวตูข้าวตาก
 พีเฒ่าจะเอาไป
 ครั้นแล้วเฒ่าชี้แรง
 เก็บผักหักฝืนครัน
 ยามขีรวัวหิวขึ้นได้
 กะลาไซร์ต่างชั้น

ทั้งฝืนฝักกูไม่หา
 กูไม่หาสิ่งไร
 หาแว่นทองส่องเอาไร
 จะออกไปล่อผู้ชาย
 ใช้ผัวดีมีเหลือหลาย
 เฒ่าชี้ร้ายคอยแลดู
 กูนี้เล่านำอดดู
 จะบอกเล่าให้เข้าใจ
 ทาคระทาสอันพึงใจ
 เฒ่าจ้งไปเร้วรา
 ไว้พีเฒ่าอย่าร้อนใจ
 ใช้แต่พีต่างทาส
 ไฉ้จ้งไรช่างเจรจา
 ไม่เคยใช้ผัวทำการ
 แสนขี้ตลาดไซ้ทหาร
 แลเข้าศึกนี้เผื่อได้
 กูจะเล่าให้เข้าใจ
 ชื่อเจ้าฟ้าเวสสันดร
 ชับท้าวนี้จากพระนคร
 นามกรชื่อชาติ
 โคมโสภางามมีสี
 ขอชาติแก้วกัณฑา
 จะได้ใช้เป็นทาส
 ว่าเจ้าฝ่ายพงพี
 อยู่วงกตเขาคีรี
 ขอสองศรีพาเอามา
 ชัดมิได้กลัวอะปีทาตา
 รับคำว่าอย่าร้อนใจ
 ทั้งยามหมากแม่แต่งให้
 เจ้าแต่งให้น้อยรา
 มาตบแต่งสิ่งเคหา
 ทั้งน้ำท่าหาครบครัน
 กลักเหล็กไฟไล่ลงพลัน
 ทั้งกระบันกล้องสุบยา

(กัณฑ์จุลพน)

สำหรับของไอ้เฒ่า
 เหลียวหลังสั่งอะปีทีดา
 สั่งแล้วไอ้เฒ่าหลังโกง
 เฒ่ารู้ถึงกรุงศรี
 จึงร้องถามชาวบ้าน
 เรานี้จะกราบไหว้
 ว่าเธอไปบวชเป็นชี
 เรานี้คนเนจร
 ชาวเมืองเขาซึ่งโกรธ
 เพราะไอ้คนแลนลา
 เหวยเหวยเฒ่าบัดสี
 เด็กเอ๋ยตีให้ตาย
 ลางคนช่วยได้อึด
 พราหมณ์ก็กลัวตัวจะตาย
 เทวาเขาจิตใจ
 บรรพดวงกตใหญ่
 สุนัขเห็นพราหมณ์เฒ่า
 เอย่ามหมากถุงพลัด
 ไ้ระวังเข้าข้างหน้า
 ไ้มองน้องไ้ถึง
 ช้าวตุแลช้าวตลก
 ตาพราหมณ์ก็กลัวความตาย
 ฉี่ชะตะตงนอง
 มึงกล้ามาเป็นไร
 ตลลิตระตีตี
 ตั้งท่าตบต่างจาก
 ลงดินตั้งตำกั๊ง
 รongพุทั้งพิตไปได้
 ฉวยผ้าได้ลุยทั้งตัว
 ไอ้เฒ่าเดินแก้กั๊ง
 ครันแล้วเฒ่าชรา
 มาถึงต้นไม้ยาง
 ขึ้นถึงบนค่าคบ
 พระเจ้าอยู่ถึงไหน

ทั้งไม่เท่าแกเอามา
 ว่าเจ้าพี่อยู่จดี
 ค่อยลากโขงเข้าพงพี
 พระบุรีท้าวสญชัย
 ว่าจึงท่านบอกเราไป
 พระจอมไ้หัวเวสสันดร
 อยู่คีรีเขาสิงขร
 หาภูธรถึงสันลา
 เฒ่าคนโหดอย่าเจรจา
 ให้เจ้าฟ้าเวียงไชยแล
 มาเข้าชีที่นี้เอย
 อย่าได้ไ้มันสืบไป
 ไ้ไปตามตีชิงวุ่นวาย
 วังหนี่ได้เข้าพงพี
 ให้พราหมณ์หลงเข้าในไพร
 ถึงพราหมณ์ไ้ไพรอยู่ไหนชา
 มันจึงเท่าว้างเข้ากั๊ง
 ฉวยสะบัดล้มตำตึง
 อีเสียปว่าเข้าข้างหลัง
 ล้อมข้างหลังขบวุ่นวาย
 ฉวยยามหมากตกเรียงราย
 เฒ่าจิงไรว้างตะโปงไป
 เหวยเหวยไ้มองน้องอีไว
 ช่วยได้ไ้รำตะบอง
 อีไวว้างเข้าขบ
 หมากอุบาทว์กั๊งตำกั๊ง
 ไ้ระวังมันเข้าไป
 ลุยทั้งตัวเห็นน่าชัง
 เห็นข้างหลังไปสามขา
 เดินเซมาออกนอกทาง
 เหลียวหลังปลางปิ่นขึ้นไป
 เฒ่าบัดชบป่นรำไร
 ใครจะบอกกูเล่ารา

	เจตบุตรฟังร้องให้	ช่วยนำไม้จิ้งจอกมา
	กำราบชาวป็นอยา	ภูจะมาให้หอดวาย
	จะกล่าวเห็นจะซ้ำ	ร้องข้างหน้าเห็นมากมาย
	ชูชกจึงอภิปราย	ทำวสถุชัยให้ลูกมา
	ให้ภูมาเป็นต้น	มานิม(นต)พระลูกยา
	ทำวเธอขับโยธา	ออกมารับลูกทำวให้
	เจตบุตรฟังวาจา	มาปรีดาในพระทัย
	ชี้ช่องหนทางให้	เชิญท่านไปเร็วพลัน
	เจตบุตรจึงพรรณนา	ถึงพฤษซีในหิมมะวัน
	ปักซีมีหลายพัน	คร้านจะซ้ำที่ไป
	ชูชกฟังพรานว่า	แล้วโคลคลาเข้าพงไพร
	รู้ถึงศาลาลัย	พระดาวบศ ๓ ฤาษี
(กัณฑ์มหาพน)	เฒ่าเข้าไปกราบงาน	พระอาจารย์ถึงภูฎี
	เมื่อนั้นพระฤาษี	เห็นตาก็ดีใจ
	ดูราพิทาจารย์	ตัวของท่านจะไปไหน
	บุกดงเข้าพงไพร	กันอะไรอดสา ^{๓๔} มา
	ชูชกบอกให้ฟัง	เหมือนข้างหลังดังกล่าวมา
	เหมือนหนึ่งบอกพรานป่า	ครั้นจะว่าซ้ำที่ไป
	ดาวบศฟังวาจา	ยกอกรมาชี้ช่องให้
	พรรณนาถึงป่าไม้	เหมือนกล่าวไว้แต่ข้างหลัง
	จึงเหลียวเห็นภูฎี	เฒ่ากาลคิดในใจ
	เย็นย่ำค่ำไรไร	จะเข้าไปไม่เข้ายา
	เย็นย่ำปานฉะนี้	พระมัทรีจะเข้ามา
	จะขอสองฟังงา	แมนมิได้จะเสียที่
	มากจะหยุดนอน	บนสิงขรเขาคีรี
	จะอยู่ในราตรี	ตั้งพรงนี้จึงโคลคลา
	ไ้เฒ่าเกียกกาย	มาป็นปายชะง่อนผา
	ตาเฒ่าเอาย่ามมา	หนุนเกษามาหลับไป

ภาพย์สุรางคนางค์ ๒๘

เที่ยงคืนราตรี

เนรมิตคืนนี้

เห็นเป็นอัศจรรย์

เมื่อนั้นมัทรี

นิมิตอัศจรรย์

ราตรีวันนั้น

เที่ยงแท้หนักหนา

เนรมิตลัคคนาจิน	นางทรงพระสุบิน
ฝันเห็นอันตราย	ในบรรณศาลา
ถ้อมมีดข่มกล้า	ว่าชายเดินมา
	เข้ามาด้วยพลัน
ตัดกรซ่ายขวา	ชายนั้นเข้ามา
ได้แล้วพาไป	ควักเนตรซ้ายขวานางคราญ
บ่ได้เกรงคร้าม	ในราตรีกาล
	วิ้งวางออกไป
	นางตื่นขึ้นมา
คลำกรซ่ายขวา	กระหนटकใจ
แล้วหาเนตร	เป็นเหตุหรือไฉน
นางรำลึกได้	ว่าฝันแลนา
	นางคิดคำนึง
น้ำใจรำพึง	ไปหาฤาสาย
ขอพระเจ้าแล	ช่วยนงก์ทำนาย
ใ้ห้องค่อยคลาย	หายทุกขีร้าคาญ
	นางตริกไปมา
ว่ากูจะไปหาพระราชา	เป็นภักศตามิทนใจ
	ว่าแล้วม้ทรี
ออกจากกุฎี	ไปหาฤาสาย
ขอพระเจ้าแล	ช่วยแก้ทำนาย
ใ้ห้องค่อยคลาย	หายทุกขีร้าคาญ
	นางคิดในใจ
จะปลุกท้าวไท	เกรงพระภูบาล
นางยกพระหัตถ์	ตรัดเคาะพระทวาร
หวังจะปลุกภูบาล	ทำนายทายฝัน
	จึงพระฤาษี
บรรทมราตรี	ได้นี้อัศจรรย
ใครหนอมาเคาะ	เคาะพระทวาร
ม้ทรีทูลขาน	รับพระโองการ
	ขอพระโปรดเกล้า
ว่าพระพุทธิเจ้า	เกล้ากระหม่อมฉัน
นี้มีความฝัน	อัศจรรยใครจะปาน
ขอพระสมภาร	ทรงพระกรุณา

มีพระโองการ	เมื่อนั้นภูบาล
เมื่อวันนั้นไซ้	ตรัสแก่ชាយา
ถ้าผิดเวลา	เราให้สัญญา
	อย่ามาอย่าไป
ดึกคืนปานนี้	ดูราเจ้ามัทรี
ฤท่าทำแบายคาย	แก้วพี่มาโย
สัญญากันไว้	ทำลายฤาไหน
	ลืมนแล้วฤานา
	นางจึงก้มเกล้า
ข้าพระพุทธิเจ้า	ขอรับอาญา
ไซ้เมื่อจะลวงลาม	ด้วยความเสนาหา
ทรงพระเมตตา	แก่ข้ามัทรี
	เที่ยงคืนกาลสรรพ
เมียบรรทมหลับ	ฝันเห็นมิดี
ไซ้ข้าจะลวงลาม	ด้วยความโลภก็ย
จงพระสามี	จงทราบบาทา
	พระจึงตรัสไป
เจ้าว่านี้ไซ้	ขอบใจหนักหนา
ฝันเห็นสิ่งไร	บอกไปเร็วรา
แต่บอกศาลา	พี่จะทำนาย
	นางแก้ความฝัน
	แต่ตื่นปลาย
ถวายพระทรงธรรม์	จงมาทำนาย
ทรงพระเมตตา	เจ้าเล่าถวายไป
มัทรีโหมฉาย	จึงพระฤาษี
	ภูมีแก้ไข
ได้ฟังคดี	เห็นมิเป็นไร
น้องเอ๋ยเจ้าพี่	เชิญไปสระ
เจ้าอย่าร้อนใจ	มัทรีกลมเกล้า
	ขอรับโองการ
ข้าพระพุทธิเจ้า	มายังสถาน
นางจึงกราบลา	พี่น้องสององค์
ลูปกอดกุมาร	

	ครั้งรุ่งราตรี
คุ้มเจ้าเทวี	ชาลีสรรสรง
โลมลูบจูบเจ้า	ทั้งสององค์
แล้วคุ้มมาทรง	ฝากไว้บิดา
	ไอ้พระภารเกล้า
ข้าพระพุทธิเจ้า	ขอฝากพึ่งงา
น้อยทั้งคู่	อยู่ด้วยบิดา
ชาลีกัณหา	แม่จะลาไป
	นางช่วยขานเล่า
ยกใส่กระเช้า	จับเนื่อบา
นางแก้วฉายา	แล้วมาคลาไคล
ดำเนินเดินไป	เข้าในหิมมะวัน
	เข้าไปไพรสถันฐ
เก็บมะดุกมูกมัน	ดั้นดั้นพฤกษา
สงสารมัทรี	คนเดียวเอกา
เดินตัดมาเข้า	ป่าพนาลี
(กัณฑ์กุมาร)	บัดนั้นพรหมณ์เฒ่า
ผอຍผุ่รุ่งเช้า	คนเดียวเอกายินดี
พอได้เวลา	ไปหาฤาษี
ลงจากคีรี	ถึงที่ศาลา
	เมื่อนั้นพระสั่นงันงก
ถึงที่จกรรม	พระโพธิสัตว์
ตรัสเห็นชื่นชม	พระภูกูขึ้นชมนักหนา
ตรัสแก่ชาลี	จึงพระฤาษี
โน่นเนาะพรหมณ์เฒ่า	ศรีแก้วกัณหา
ลูกรักเจ้าพ่อ	โตเตาเข้ามา
	อาเจ้ามาแล
ลูกนางมัทรี	บัดนั้นสองศรี
ได้ฟังบิดา	น้อยน้อยโฉมตรู
คิดดูเป็นครู	จึงเดินมาดู
	วังรับทันใจ
จึงมาต้อนสู่	กุมารทั้งคู่
อุ้งไต้ไม้เท้า	รับพรหมณ์เข้าไป
ตาเฒ่าข้าไฉ	หลานจะช่วยเอาไป
	ทรงมาเร็ววรา

คิดอยู่เป็นครู	พราหมณ์เฒ่าแลดู
รู้พรางสะอาด	รำพึงจินดา
ถ้ากูขอได้	ประหลาดเหลือใจ
	ใจแข็งหนักหนา
เรียกตาเรียกลุง	มาทำหอสุง
กล้าแข็งหนักหนา	มิได้เกรงขาม
เร่งถอยออกไป	เด็กน้อยใจกล้า
	ริมข้างมะค่า
พริ้มมีมไป	พราหมณ์พิไรไร
ครั้นแล้วกราบไหว้	จนถึงศาลา
ถามถึงโรค	ปราศรัยเจรจา
	เจ้าฟ้ายังมี
ยังมาเหลือหลาย	งูเล็กงูใหญ่
เสือโคร่งอุกอาจ	กลากกลายราว
ยังมาราวี	เชื้อราชสีห์
	เบียดเบียนปีศา
ยังหามาได้	ลูกหมากรากไม้
เฒ่าแก่งธิบาย	พอเลี้ยงอาตมา
รำไปจะซัก	มากมายหนักหนา
	ข้างหน้ายังมี
สองเจ้าน้อยหน่อ	พราหมณ์เฒ่าจะขอ
เฒ่าจึงพรรณนา	ละม่อมจอมขวัญ
ถวายพระทรงธรรม์	คงคาห้าอัน
	ท่านทำราชา
ข้าพระพุทธิเจ้า	ขอพระโปรดเกล้า
ยากไร้ทรชน	เป็นคนอัพพะลา
ทรงพระกรุณา	จงใจมาหา
	โปรดเกล้าเกษี
ทั้งสองน้อยหน่อ	ข้าเจ้ามาขอ
ขอพระกรุณา	กัณฑ์ชาลี
จงเพิ่มพระระมี ^{๓๕}	แก่ข้าโดยดี
	ให้เป็นศาสดา

ได้คึดตา	จึงพระฤาษี
เด่ว่าจะขอ	ชี้พุทธมา
ขึ้นชมหนักหนา	พระหน่อสงวรา
	ต่อพระบารมี
	ว่าไอ้ชุก
ลูกรักกับอก	จะยกให้ตาซี
เราสร้างสมภาร	เพิ่มพูนบารมี
จงทันตาซี	ยินดีต่อท่าน
	ลูกของเรา
จะแลกพระบารมี	สวระเพชชุตายาย
ขอเราได้ตรัส	ต่อศาสตราจารย์
จะข้ามสงสาร	โปรดสัตว์ทั้งหลาย
	ดูราพราหมณ์เฒ่า
เรานี้จะเล่า	ให้ท่านเข้าใจ
พระแม่สองศรี	นางซีเข้าไพร
เที่ยวเก็บผลไม้	ได้แล้วกลับมา
	จงยับยั้งอยู่
ถ้านางโคมตรู	ม้ทรีฉายา
แล้วท่านจงไป	มิช้าเถิดรา
อ้วเฒ่าจึงพา	พระพี่น้องไป
	ชุกพราหมณ์เฒ่า
ได้ฟังพระเจ้า	เฒ่าทูลขัดไว้
ข้าเฒ่านี้	จะลาท่านไป
ขอพระภูวนัย	ตรัสเรียกลูกมา
	แม่นท่านไม่อยู่
พาเอาโคมตรู	ไปสู่(นครา)
แห่งท้าวสญชัย	ผู้เป็นอัยกา
ท้าวเธอเห็นหน้า	จะมาดีใจ
	เฒ่าว่าไม่ไป
กลัวท้าวสญชัย	จะให้บายตี
ถ้ายกพระให้	ทวารสองศรี
เรียกมาบัดนี้	จะลาท่านไป

ชาลิกุมาร	ไฉ่น่าสงสาร
ชวนน้องกัณหา	กลัวเฒ่าจิงใจ
ทั้งน้องตักใจ	พาวิ่งหนีไป
	พากันเล่นหนี
	สองเจ้าเล่นไป
จากสันลาถัย	ถึงสระขรรณี ^{๓๖}
เจ้าจึงถอยหลัง	ลงยังสระศรี
กัณหาชาติ	หนีอยู่คงคา
	ไฉ้เฒ่าชุก
ไม่เห็นทารก	อยู่ที่สันลา
ตาเฒ่าตัดพ้อ	ต่อน้ำราชา
นัดแนะลูกยา	ให้มานี้ไป
	ดูราพระแก้ว
ให้ราแล้ว	แกลิ่งให้หนีไป
จะให้เราพา	ไปหาสญชัย
เราว่าไม่ไป	จึงให้หนี
	จึงพระณหิว
ฟังคำคนชั่ว	กล่าวคำมิดี
ตัดพ้อทำวให้	ว่าให้ลูกหนี
ถ้อยคำบัดสี	ว่าแก่ภูธร
	พระมหาบุศุก
น้ำใจบริสุทธิ์	ไปตามบังอร
ทั้งสองโอรส	ราชาบทจร
ทั้งสองบังอร	ในโบกขระณี
	พระโพธิสัตว์
มีโองการตรัส	เรียกพระชาติ
ทั้งนางกัณหา	ขึ้นมาด้วยดี
ช่วยเพิ่มพระบารมี	ให้พ้นบ่วงมาร
	จึงเจ้าชาติ
กัณหาสองศรี	ขึ้นมากกราบกราน
จงเจ้าช่วยพ่อ	ทรงโพธิญาณ
ให้พ้นบ่วงมาร	นาวาตันหน

^{๓๖} สระ โบกขระณี

เจ้าโลมชาติ	จึงพระฤาษี
พาลูกเสนาหา	กัณหานิมล
ถึงเต่าพะพน	มาทั้งสองคน
	เป็นคนใจพาล
ตีค่าชาติ	จึงพระฤาษี
แต่ค่าพระพี	ทั้งกัณหา
ตัวกัณหา	ทองพันหนึ่งนา
	ค่ามากมาย
	ข้างร้อยม้าร้อย
ค่าสวาน้อยน้อย	นับร้อยเหลือหลาย
ทองพันดั่ง	ถึงมือพราหมณ์ร้าย
ลูกรักโฉมฉาย	จะรอดเป็นไทย
	อัศจรรย์หนักหนา
ทั้งเขาน้อย	เขาใหญ่
ทั้งสมุทรโสม	สุดหวันไหว
อีกทั้งทำวให้	เทพในเมืองสวรรค์
	อีกพระพรหม
ยกกรประนม	ชมบุญจอมธรรม์
อีกทั้งเทวา	เจ้าฟ้าเมืองสวรรค์
พระอาทิตย์พระจันทร์	ร้องสาธุการ
	อีกทั้งพระพาย
อินสอน ^{๓๗} นารายณ์	ตบพระหัตถ์อยู่จัดฉาย
บัดนี้พระเจ้าสร้าง	โพธิสัตว์สมภาร
ให้ลูกเป็นละทาน	อัศจรรย์หวันไหว
	พระสุเมรมาศ
สูงสิ้นพันขนาด	นับโยชน์ตราไตร
แปดหมื่นสี่พัน	อัศจรรย์หวันไหว
ประดุจดั่งมีใจ	ชมพระบารมี
	ว่าพระฤาษี
ยกเจ้าชาติ	นั้นให้เป็นทาน
เธอหวังจะข้าม	ให้พ้นสงสาร
ควรท่านสมภาร	โปรดเราทั้งหลาย

^{๓๗} อินสอน หมายถึง พระอินทร์

ทั้งอินทร์ทั้งพรหม	บรมราชา
ทั้งนางเมขลา	ชมพระบารมี
	มีไช่ฤดูฟ้า
ปลาบแปลบไปมา	ทั่วทั้งธรณี
บังเกิดอัศจรรย์	หวั่นไหวปฐพี
เดชพระบารมี	บังเกิดโกลา
ทั่วทั้งธรณี	
	มีไช่ฤดูหมอก
อัศจรรย์กลับกลอก	มีดทั้งธรณี
ทั้งเขาบรรพต	วงกตคีรี
ชมพระบารมี	อึ้งมีในไพร
	เมื่อนั้นพราหมณ์เฒ่า
รับทานสองเจ้า	ได้แล้วพาไป
เฒ่าถึงเชือกเขา	เถาว์ลัยทันใจ
ผูกกลอนสอนไทย	โบายให้จำเดิน
	สงสารชาติ
พราหมณ์เฒ่ามันดี	ระหกระเหิน
พาพระพี่น้อง	ทั้งสองดำเนิน
พราหมณ์เฒ่าเร่งเดิน	เข้าดงพงไพร
	หนทางมันไม่ราบ
เฒ่าล้มพังพาบ	ชาติหนีไป
หาพระบิดา	น้ำตามลามาไ
ยกกรกราบไหว้	ท้าวภูมนี้
	จึงเฒ่าชูชก
ลูกขึ้นนั่งก	ติดตามกุมาร
ครั้นไปถึง	ไ้เฒ่าใจพาล
จับเอากุมาร	กัณฑ์หาชาติ
	เฒ่าจึงจับเอา
ทั้งสองหน่อหน้า	ต่อหน้าบิดา
ประดุจดั่งฆ่า	พาตีเดินไป
	สมเด็จพระบิดา
เห็นลูกสองรา	น้ำตาลามาไ
พราหมณ์เฒ่าตีดำ	พาสองเจ้าไป
ไม่คิดเกรงใจ	กผู้บิดา

เห็นมีรอดแล้ว	โอโห้ลูกแก้ว
ชะรอยว่ากรรม	ลูกแก้วพ้ออา
จึงต้องอาญา	ทำแต่หลังมา
	พราหมณ์โบายพราหมณ์ดี
	เห็นกูเข็ญใจ
พราหมณ์เฒ่าจิ้งไร	มันไม่ปรานี
จะคิดเกรงใจ	กูไสร้ไม่มี
เหม่เฒ่าบัดสี	ทำอำเภอใจ
	ตีค่าพามา
พี่น้องสองรา	น้ำตาลมไล
ไม่คิดปรานี	โบายตีพาไป
ตาเฒ่าจิ้งไร	มันไม่เมตตา
	สององค์ทรงเดช
คือดวงพระเนตร	ปีตุเรศซ้ายขวา
แต่กุพลัดพราก	จากพระราชา
เคื่องใจไพร่ฟ้า	ว่าเรามีดี
	กูจึงออกมา
อยู่บรรณศาลา	สร้างพระบารมี
หวังจะได้ตรัส	เป็นพระชินศรี
ไช้ว่ากูนี้	ไม่มีสิ่งไร
	สินไชยพระขรรค์
ได้มาครบครัน	จะละกันไถยย
ถ้ากูมีคิด	จะติดตามไป
พินไช้จิ้งไร	ไม่ไว้เลยนา
	ยิ่งให้ล้มคว่ำ
พระขรรค์บัญชา	ตัดเอาเกษา
จะอุ้มลูกแก้ว	ได้แล้วพามา
ยังบรรณสันลา	จะมากลายใจ
	กูสร้างสมภาร
มาได้ช้านาน	ยี่สิบอสงไขย
กูนี้ชอบพิศพิศ	พระวินัยไป
คิดเท่านั้นไสร้	ตั้งใจภาวนา

	สมเด็จพระราชา
เอาพระอุเบกขา	เข้ามาป้องกัน
ในน้ำพระทัย	ไม่มาไหวหวั่น
สมเด็จพระธรรม์	เทวมั่นคงใจ
	สงสารชาติ
ส่งพระฤาษี	ช่วยบอกอรไท
ว่าลูกสองรา	จะลาแม่ไป
ขอพระพรามวัย	คอยอยู่จงดี
	ไฉ่เฒ่าซุก
พาสองทารก	ไต่ตามมรรคา
พาพระพี่น้อง	ทั้งสองเดินมา
ครั้นถึงประตูป่า	กำพร้ารำไร
	ถ้าแม่เรามาตาม
ช่วยบอกเนื้อความ	สองเจ้าโคกกา
สังกั้งไพร	สั่งฝูงเทวา
สิงสู่อยู่ใน	ท่านให้พฤกษา
ช่วยบอกมารดา	ให้แจ้งพระทัย
	ถ้าแม่จะมาตาม
ช่วยบอกเนื้อความ	ให้แจ้งในใจ
ว่าลูกสองศรี	ไม่มีโทษภัย
โรคหาไม่	บอกพระมารดา
	บอกว่าอยู่ดี
โรคหาไม่มี	สิ่งหนึ่งสิ่งไร
ไปได้มาดี	ไม่มีโทษภัย
แต่ลำบากใจ	เพราะเดินทาง
	บอกให้ถ้วนถี่
พระแม่มีทรี	เกลือกจะมาติดตาม
ฝูงเทพนิกร	ช่วยบอกเนื้อความ
ว่าลูกโถมงาม	ตามพราหมณ์นั้นไป
	ถ้าบอกมารดา
ว่าลูกสองรา	ลำบากยากใจ
ไฉ่พระมารดา	จะมาประโลย
เอ็นดูอรไท	อย่าให้วายชล

ถ้ามาตามเรา	โอพระแม่เจ้า
ร้องไห้ระทด	จะทันกลางทาง
มาตามลูกบ้าง	กำสรดถึงนาง
	ที่ไทรกลางไพร
	ทูนหัวลูกแก้ว
ลูกขอลาแล้ว	แต่นี้จะไกล
สองกรซ้อนอก	สั่งนกสั่งไพร
สั่งเทวาใน	ช่วยบอกพระมารดา
	ทูนหัวลูกแก้ว
ทิ้งลูกเสียแล้ว	มิตามลูกมา
สั่งนกสั่งไม้	สั่งให้เทวา
สั่งทั้งพฤกษา	สั่งทั้งต้นไม้
	ทูนหัวของลูกแก้ว
ที่นี้จะไกลแล้ว	ลูกจะเห็นหน้าใคร
เห็นแต่พฤกษา	ที่กลางพงไพร
ลูกสั่งนกไว้	ให้บอกพระมารดา
	ทูนหัวลูกเอ๋ย
ลูกนี้มีเคย	เดินทางมรรคา
ลำบากยากไร้	กรรมอะไรของลูกอา
ลูกพริ้วว่า	กำพร้าว้าของลูกเอ๋ย
	ลูกพราวจากอก
ชลเนตรไหลตก	น้ำตาปสะเบย ^{๓๘}
ที่นี้จากแก้ว	ไกลแล้วนะแม่เอ๋ย
มิเห็นหน้าเลย	นับวันจะไกล
	สั่งนกสั่งไม้
สารพัดสั่งไพร	สั่งไม้พฤกษา
สั่งทั้งถอน้ำ	ทานถ้าโลมา
จงเอ็นดูข้า	ช่วยบอกพระมารดา
	ว่าพราหมณ์ใจดี
ไม่รู้ดำดี	พี่น้องสองรา
ไปดีมาดี	ไม่มีโรคา
พราหมณ์เฒ่าคอยพา	ดาหลานเดินไป

กาพย์ยานี ๑๑ (กัณฑ์มัทรี)

บัดนั้นจึงนางนาฏ	โคมสะอาดชื่อมัทรี
อยู่ในไพรพงพี	เก็บผลไม้ใส่กระเช้าลง
นางเก็บลูกมะไฟ	ทั้งลำไยมีในดง
เก็บทั้งดอกปฐุปรง	ฝากโคมยงลูกสองรา
สารภีแลพยอม	ครั้นบานพร้อมกลิ่นหอมฉุน
บุรณาคแลยี่สุน	นางใจบุญเก็บเอามา
เก็บทั้งดอกกาหลง	มหาหงโยทกา
พุดซ้อนแลพุลานาง	เก็บมาฝากสองศรี
นางเก็บการเกด	งามพิเศษดอกสา(ว)รี
กระถินทั้งลั่นจี่	ฝากชาติแก้วกัณหา
นางเก็บทั้งรากบัว	นางทูนหัวเจ้าเอามา
มะพลับแลมะวา	ทั้งน้อยน้ำแลลูกบัว
มันเทศแลมันเส้า	ใส่กระเช้ามันเข้าจั่ว
มันกระซอกแลรากบัว	นางทูนหัวเจ้าเอามา
วันนั้นเกิดอัศจรรย์	นางประพจน์ทั้งกายา
กระหม่อมเนตรทั้งซ้ายขวา	นางคิดมาถึงสองศรี
ยามเย็นลงรอนรอน	อยู่ชุนธรหลับคิริ
คล้ายครับรำศรี	โคมมัทรีเจ้าลินลา
เสียแรกแลกระเช้า	ทั้งขานเลาตกจากบ่า
ทั้งขอแลเยี่ยมพริ้ว	ประหลาดตาตื่นทุกอัน
ร้อนไปถึงในอากาศ	ท่านพระบาทผู้ใจธรรม
อัมรินทร์อินทรานั้น	สั่งท้าวทั้งสามองค์
กันขวาท่านจงมาเนรมิต	เป็นเสื่อสี่ทั้งสามองค์
กั้นขวางที่กลางดง	นางโคมยงค์จะเข้ามา
เทวาทั้งสามองค์	รับนิมนต์ท้าวอินทรา
ลำแดงแผลงฤทธา	เป็นเสื่อโค้งแลเสื่อเหลี่ยม
นางจงยกมือไหว้	ขอท่านให้มาปลดเปลื้อง
เอ็นดูที่เสื่อเหลี่ยม	ให้หนทางน้องจะไป
ยามเย็นลงย่ำย่ำ	จะใกล้ค่ำลงไรไร
	จะใกล้ค่ำสนธยา
ครั้นใกล้บรรณสันลา	เห็นข้าอย่ามาสงสาร
ถึงดีใจมาลนลาน	นางนงคราญใคร่ครวญหา
นางถามพระฤาษี	ลูกน้อยนี้อยู่ไหนหนา
ท้าวไท้ไม่เจรจา	ช่วยชชชชแต่สักคำ

นางน้องร้องไห้แล้ว	ถามผ้าแก้วพระยาอำ
ให้เมียมาครวญคร่ำ	พระยาอำบอกเมียรา
ท่านท้าวทำเป็นโกรธ	ยกเอาโทษในกลางป่า
แกลั้งกล่าวคำมูสา	ว่าชายนาคพรวนจร
นางเรงทรงกำสรด	ด้วยดาวบศทำตึงหย่อน
ว่านางคบพรวนจร	เป็นความสัตย์ข้าม์ตรี
นางจึงกราบทูลถวาย	แต่ต้นจนปลายในพงพี
ขอทราบบาทชูลี	ข้า้น้อยนี้ทูลราชา
นางเที่ยวหาลูกแก้ว	ทั่วไปแล้วไม่เห็นหน้า
เครื่องของพระลูกยา	เจ้าชายายังอยู่ใน
ลูกรักแม่ทั้งคู่	บ่เห็นอยู่หายไป
ไม่เห็นลูกทรมวย	แม่ร้องให้รำโหยหา
เที่ยวหาแต่หัวค้ำ	เจ้าร้องรำแทบมรณา
นางให้พิไรเจ้าชายา	เพียงจะบ้าตาย
ถามแล้วนางถามเล่า	นางหนุ่มหน้าเจ้าทอดกาย
ผมเฝ้าเจ้าสยาย	เจ้าทอดกายแทบภูฏี
สลบแน่งไป	จึงท้าวให้ผู้สามี
ยกกรพระฤาษี	ต้องเทวีที่หกงค์
จึงรู้ว่าม้ตรี	ยังสมประดีอกองค์
กรขวาของพระองค์	จับนำทรงองค์ม้ตรี
นางค่อยพินองค์ได้	รำร้องให้ถามฤาษี
ลูกข้าชื่อชาลี	นางกัณหา
จงได้มาปรานี	พระฤาษีโปรดเมียรา
ชาลีแก้วกัณหา	ลูกน้อยข้าแห่งไร
ฤาษีจึงบอกเล่า	พระน้องเจ้าหยาดไฉย
พรหมณ์มาขอไป	พี่ยกให้ไปเป็นทาน
จึงเจ้าอย่าโสกา	ถึงสองวาลูกสงสาร
ช่วยพี่บำเพงทาน	หวังจะตรัสเป็นพระพลัน
เจ้าม้ตรีโมทนา	พระราชารู้ผิวขวัญ
คอยอยู่จำเริญทำ	ในหิมะวันทั้งสองรา
นกเขามาขันคู	พากันอยู่ในพฤษา
แขกเต้าเขาสาริกา	ทั้งสี่ตะวาแลโนรี
นกเป็ดล่าแลนกเงือก	ทั้งลิงเผือกใต้พงพี
มาฟังบุญภูมิ	พระฤาษีค่อยเย็นใจ

ยังเล่านกยูงทอง	ส่งเสียงร้องก้องพงไพร
ประเปรี้ยงเสียงห้วนไหว	ชมท้าวไท้ผู้ใจธรรม
กวางทองอันตัวดี	โลดโผนวิ่งมาแจจัน
สังข์รัวเสนีพระจอมธรรม	ฤาษีนั้นทั้งสององค์
มะมืออยู่ในป่า	ร้องไห้หาพระโคมยง
พระพี่ทั้งสององค์	จากเราไปแล้วแลนา
เอ็นดูสองเจ้าหน่อ	จากอกฟ่อไปในป่า
เอโกแลเอกา	สองกำพร้าจากเราไป
เอ็นดูพระฤาษี	กับมัทรีอยู่เปล่าใจ
สงสารสองทรมวย	จากเราไปทั้งสองรา

ภาพย์ฉบับ ๑๖ (กัณฑ์สักกบรรพ)

จะกล่าวถึงท้าวโกสี ^{๓๕}	รำพึงศศิ
ว่าพระฤาษีใจธรรม	แต่เวลานั้นนั้น
เธอให้ลูกน้อยใจจอมขวัญ	
อัศจรรย์ก็มีหนักหนา	ถ้าชายใดมา
ยังแต่มัทรีโสภา	เธอจะยกให้
จะขอเอานางนี้ไป	กูจะพูดขอ
จะอยู่คนเดียวเปลี่ยวใจ	
กูไซ้จะลงไปขอ	รำพึงถึงเจ้า
ถ้าเธอยกให้เรานอ	จึงนมรมิตไป
แลจะถวายเป็นเจ้า	
พระอินทร์คิดแล้วคิดเล่า	เอาเพศเป็นชี
มากูจะเอาเพศไป	
โกสีคิดแล้วทันใจ	เป็นพราหมณ์พิทา
บัดใจก็ถึงกูฎี	
เมื่อนั้นท่านท้าวโกสี	กราบไหว้พระฤาษี
มาถึงฤาษีที่ศาลา	
บัดนั้นท่านท้าวอินทรา	เข้ามารับท่าน
มาขอชಾಯามัทรี	
อินทราเขามาด้วยดี	
ข้านี้จะขอนางคราญ	
โปรดเกล้าข้าเจ้าเดฉั้น	
โปรดปรานข้าเจ้าเถิดรา	

^{๓๕} อีกรนามหนึ่งของ พระอินทร์

พระองค์ได้ทรงกรุณา	ขอให้เจ้าฟ้า
ได้ตรัสเป็นพระด้วยพลัน	
เมื่อนั้นฤาษีใจธรรม	ขึ้นชมมหุทธวิธี
เธอยกเมียงขวัญให้เป็นทาน	
บัดนี้ตาชีอาจารย์	รับเอานางคราญ
ก็สาธุการยินดี	
เมื่อนั้นท่านท้าวโกสี	ช่วยยกบารมี
โกสีก็ยกนางถวาย	
อินทราจึงผันผาย	ยกกรถวาย
ก็ลาไปยังสถาน	
ว่าแล้วเหาะเห็นไปพลัน	รัศมีแดงฉัน
ก็รู้เรื่องชัชวาลย์	
อินทราร้องสาธุการ	ขอพระสมภาร
มารับเอาพรแปดประการ	
พรหนึ่งพระพัน	ท้าวสนไช้นั้น
มารับเข้าไปครองพารา	
พรหนึ่งขอให้พระราชา	ได้ครองพารา
ขอให้เรามายินดี	
ขอให้ปล่อยนักโทษกระดี่	ออกจากโทษนี้
ให้พันรวิถ้อยถวาย	
ขอให้ถ้อยความความทุกข์	อย่ามีแก่เรา
ขอให้กระยาจกนั้นเล่า	มารับพรเรา
อย่าได้รู้สิ้นมากมี	
พรหนึ่งคำรบสี่	ขอให้เรา
ลูแก่สัตว์ทั้งหลาย	
ขอเราอย่าดวงเมียงชาย	ประเวณีทั้งหลาย
แกยี่งคนร้ายนั้นนา	
พรหนึ่งเป็นคำรบห้า	ขอให้ลูกยา
ได้ครองพาราเวียงไชย	
ขอให้ชาลันนั้นไชร้	อายุนี้ได้
หมื่นแปดปี	
ขอให้ได้ครองบุรี	เงินทองมากมี
คือดังเศรฐ์ไชตก	
พรหนึ่งเป็นคำรบหก	ขอให้ฝนตก
ในกรุงพิภพแห่งเรา	

ฝนเจ็ดประการนั้นเล่า	วันหนึ่งรุ่งเช้า
ฝนเล่าก็ตกสำเร็จ	
พรหนึ่งเป็นคำรบเจ็ด	ฟ้าให้สำเร็จ
ให้ขึ้นให้ชมต่อทาน	
ขอให้น้ำใจราชนิบาล	ตั้งบำเพ็ญทาน
ให้พ้นจากโทษโลกา	
พรหนึ่งขอบังเกิดมา	เกิดในโลกา
ได้ตรัสเป็นพระจงพลัน	
อันว่าพระพรทั้งนั้น	อยู่ในพระธรรม
กำภีพระเจ้าเทศนา	
พระอินทร์ถวายพรบมินาน	ทั้งแปดประการ
ภูบาลก็เหาะไปสวรรค์	
เมื่อนั้นจึงพระจอมธรรม	กับนางเมียวขวัญ
อยู่นั้นเป็นสุขเย็นใจ	
พระองค์อยู่จำเริญ	ที่ศาลาลัย
ต่างคนต่างได้ภาวนา	

กาพย์สุรางคณางค์ ๒๘ (กัณฑ์มหाराช)

พาสองทารก	เมื่อนั้นชูชก
เวลาค้ำลง	ตั้งดงพงไพร
ตาทำวจงใจ	หัสตงไรไร
กลัวพราหมณ์มฤคราชา	เดินในพฤษา
พาสองกษัตริย์	ไ้ไ้เฒ่าชี้ขลาด
พี่น้องเรามา	จะเบียนปีศา
	ชาลีกัณหา
	ทั้งสองพระองค์
	เฒ่าทำจ้งไร
ผูกสองหน่อไ้	เข้าไ้เป็นกน
เฒ่ากลัวสัตว์ร้าย	ป็นปายขึ้นบน
ทำตาเหลือกลน	เด็กเอ่ยอย่างกลัว
	เห็นไ้เป็นโพรง
ไ้ไ้เฒ่าหลังโกง	ยอนลงทั้งตัว
เอาถุงข้าวตาก	ลากมาหนุนหัว
ไ้ไ้เฒ่าคนชั่ว	แล้วขุมหัวนอน

	เมื่อนั้นเทเวศร์
กลับกลายเป็นเพศ	เป็นเวสสันดร
ให้เหมือนพ่อเจ้า	เข้าแก่พระกร
ทั้งสองบังอร	กัณหาชาติ
	อีกทั้งทเวา
ทำเหมือนมารดา	พระแม่มีตรี
เข้าแก่พระกร	สองกษัตริย์ด้วยดี
เชิญเจ้าสองศรี	จงมาเสวยนม
	โอโอเจ้าแก้วแม่
มาถึงแล้วแล	ลูกแก้วอุดม
เชิญสองโอรส	ปรากฏเสวยนม
ลูกรักทวามชม	บรรทมเกิดรา
	ทเวาท่านแกลิ่ง
เนรมิตตบแต่ง	เครื่องต้นโภชนา
แบ่งจีหมีมัน	เครื่องอันโอชา
ถวายไว้แก่สองรา	ในยามราตรี
	ใกล้รุ่งรางราง
จะแจ้งสว่าง	รัศมีขึ้นมา
ทเวสององค์	ผูกทรงสองรา
ชาติกัณหา	เข้าไว้ด้วยกัน
	กลับกลายเป็น
ต่อคำลงใหม่	ตามเสียงจอมขวัญ
พิทักษ์รักษา	สองราทุกวัน
แต่แรกจอมขวัญ	จากพระมารดา
	ครั้นลงแสงไสร
ชูชกจึ่งไร	ป็นปายลงมา
พาพระพี่น้อง	ทั้งสองไคลคลา
จึงเทพทเวา	แกลิ่งมาดลใจ
	พราหมณ์เฒ่าชรา
พาสองพังงา	จะไปเวียงไชย
กลิงคราธาณี	สู่นั้นไสร
ทเวาดลใจ	ไปสู่พระนคร

ให้พระทรงเดช	ท่านท้าวเทเวศร์
ไปได้สามวัน	ไปพระนคร
สญชัยภูธร	ถึงเขษุสุคูตร
	เป็นพระไอยกา
	หนทางนั้นไซ้
ได้สืบหกโยชน์	โดยดั่งพรรณนา
เทพยหนทาง	ให้พราหมณ์เข้ามา
สามวันโคลคลา	มาถึงบุรี
	เมื่อนั้นพระบาท
ท้าวสญชัยราช	บรรทมราตรี
บังเกิดอัศจรรย์	ท้าวฝันเห็นดี
ในราชธานี	คี่นี้แลเนา
	ในสุบินนั้น
ว่าชายอาธรรม์	ถือดอกบัวมา
ทั้งสองดอกนั้น	มาถวายราชา
พานเกล้าเจ้าฟ้า	ตื่นขึ้นทันใจ
	โองการให้หา
โหราเข้ามา	ทำนายทายฝัน
ฝันเห็นคี่นี้	พระภูมิทรงธรรม์
จะได้ฟังศัพรณ	ญาติวงศ์พงศา
	ท้าวกรุงสญชัย
ได้ฟังโหรไซ	ทำนายขึ้นมา
ว่าจริงฤาโหรแก่	ยังจะแน่ถานา
สมเด็จจราชา	ขึ้นชมยินดี
	ท้าวให้รางวัล
ผ้าผ่อนแพรพรรณ	แก่โหรมากมี
รุ่งขึ้นวางวาง	ท้าวไทัยินดี
สมเด็จจภูมิ	จึงทรงภูษา
	ท้าวทรงเครื่องต้น
อันงามเลิศล้ำ	อาภรณ์ภูษา
ย่อมค่าควรเมือง	รุ่งเรืองรจนา
พระบาทยาตรา	ที่ห้องพระโรงชัย

พาสองหน่อเหน้า	ชูชกพราหมณ์เฒ่า
ทำวผู้วิเศษ	เดินมาไรไร
ชมโฉมอรไท	ทอดพระเนตรแลไป
	เหมือนพระนาคดา
	ทำวมีโองการ
ตรัสไปไม่นาน	แก่หมู่เสนา
ไปจับพราหมณ์เฒ่า	เอาตัวเข้ามา
ตาหลวงโยธา	จับแล้วแล่นไป
	ดูก่อนอำมาตย์
สองกษัตริย์ประพาส	ตรงหน้าพระลานไชย
ตรงพระหัตถ์กู่ชี้	เห็นดีพันใจ
ลูกหลานของใคร	พรานได้ไหนมา
	กุมารนี้ไซ้ไร
ผิดลูกเขี้ยวใจ	หน่อเนื้อกษัตรา
โน่นแน่ตาเฒ่า	จูงเจ้าเดินมา
ผิดหูผิดตา	ลากแลกแปลกใจ
	เอวองค์ละม่อม
คิ้ววงวงค้อม	ละม่อมละไมย
ทั้งสองเดินมา	ควรหน้ายวนใจ
ละมุนละไมย	เจ้าทั้งสองรา
	ทำวพิศเพียร
รูปร่างอย่างเขียน	งามดังหล่อโสภา
ดูจดังธรรมชาติ	บาทเนตรซ้ายขวา
อันงามจรณา	เห็นหน้าคมสัน
	เหมือนหนึ่งหล่อเป้า
รูปทรงองค์เจ้า	งามเล่าเสมอกัน
อันชายผู้นี้	เหมือนชาลีนั้น
น้องหญิงจอมขวัญ	เหมือนหนึ่งแก้วกัณหา
	พี่น้องสองรา
ดูจดังพระ	ราชสีห์ผาดผัน
ออกจากถ้ำทอง	เยื้องย่องตามกัน
จากคูหาสวรรค์	เห็นงามเรื่องรอง

รับพระโองการ	อำมาตย์ทูลสาร
ถึงเฒ่าชูชก	เล่นไปลนลาน
มาไปอย่านาน	เป็นคนพิการ
	โองการให้หาตาชี่
	ชูชกได้ฟัง
ละล้าละล้ง	หน้าขาวคือผี
ตกใจตัวสั่น	ประพรั้นขวัญหนี
ไอ้ตัวกู่นี้	น่าที่จะมรณา
	ชูชกพราหมณ์
แก้จึ่งว่าเล่า	พ่อเจ้าข้าอา
เนื้อความอะไร	รับสั่งให้หา
เอ็นดูตัวข้า	อย่าพาเอาไป
	อำมาตย์จึ่งว่า
มิรู้ได้นำ	กูไม่เข้าใจ
รับสั่งให้หา	จะเอาตัวไป
ช่วยข้อมือได้	วังลุ่มชมชาน
ไม่ทำวจดจ้อง	งกกันชนวนเซ
ยามแขวนไหลเป	เลอกนอกทาง
	หน้าแข็งเป็นโพรง
สิ้นหลังขดโกง	ตะโกงตะเกง
เสือกสนพันแรง	
เฒ่าร้องให้พลาง	วังครางฮือฮือ
	ไม่เท่าจวงจต
ค่อยขยับขยด	เนื้อน้อยไปฤา
วังพลางเหลียวพลาง	จะทันฤฤา
ตาเฒ่าคิดซื่อ	ว่าเขาไม่ตาม
	อำมาตย์แล่นมา
เห็นเฒ่าชรา	เล่นหนีพรามพราม
ตาเฒ่าก็แลเห็น	ว่าเขาติดตาม
แกช่วยได้ยาม	วังบุกหนามไป
	วังขย่องก่องแก่ง
ยามพลัดกวัดแกว่ง	วางเข้าพงไพร
เหลียวหลังแลมา	เขายังไล่ไป
เฒ่ารำร้องให้	วังพลางเหลียวพลาง

ช่วยดูด้วยกัน	อำมาตย์ไล่ทัน
ตาเฒ่าเจ็บปวด	ไม้ลั่นฆางฆาง
เอ็นดูกุบ้าง	ปวดหัวร้องคราง
	พ่อเจ้ากุเอ๋ย
	อย่าโบยนัก
ทุกตัวกุหัก	สะบักกุม
อย่าตีนัก	กูซี้มักเป็นลม
ไฉ่จ้งไรเอ๋ย	
	อำมาตย์คลาลาก
เอามัดยัดปาก	เฒ่าร้องเบยเบย
รูนหน้ารูนหลัง	เขาไม่ฟังเลย
เฒ่าร้องเบยเบย	วางกุเถิดรา
	อำมาตย์ได้ฟัง
ตัวซัดรับสั่ง	กุผูกคอตมา
มีพระโองการ	ตรัสให้สั่งหา
ขัดแย้งหนักหนา	มิมาอย่าฟัง
	ไฉ่เฒ่าซี้เที่ยง
แข่งขัดวัดเวียง	เดียงเข้าตำบับ
แล้วทำพะงับ	รับขอโทษตัว
กลับว่าไม่กลัว	ผินหน้ามาทะเลาะ
	ผินหน้ามาเถียง
เอามัดยัดเพรียง	เดียงเข้าตำเพราะ
ร้องว่าอุยนา	ว่าข้าเจ็บเพรียง
เจ็บนักมักเถียง	คร่าเอาตัวไป
	ซุกจิ้งว่า
ทำกูอย่างข้า	กูว่าสิ่งไร
ทำกูยิ่งกว่า	โทษโจรผู้ร้าย
ผูกมัดรัดกาย	มิคลายกุเลย
	ตาเฒ่าไวเว
ซี้ร้ายซี้เหล่า	เถียงกุเบยเบย
มาด้วยง่าง่า	กูไม่ทำเลย
เถียงกุเบยเบย	มิทำจำทำ

	มีมาด้วยง่าย
มึงทำวุ่นวาย	โกลีโกลา
ตัดพ้อต่อเถียง	วัดเวียงเถียงคำ
ไอ้เฒ่าโกร่ำ	จิมงานี่นั่น
	ข้าหลวงโยธา
เขาใส่คอมา	ขมิขมัน
อย่าได้ให้ซ้ำ	เอาตัวมาเร็วพลัน
ชูชกงก้งัน	ตัวสั้นขวัญหาย
	ชูชกกราบกราน
ก้มเกล้าทูลสว	แก่พระฤาษาย
ตัวสั้นรวิรว	เพราะกลัวความตาย
จบบาทภุสาสาย	ใส่เกล้าเกษี
	มีโองการถาม
ดูราชีพรามณณ์	มากูจะถามด้วยดี
ได้พระกัณหา	กับพระชาติ
มาแต่ฟงพี	ถามมาแต่ไหน
	ชูชกทูลเล่า
ข้าพระพุทธิเจ้า	ได้มาแต่ไพร
ข้าเฒ่าไปขอ	พระพอยยกยอให้
มีสัตย์ดั่งนี้ไซ้	ให้ถามหลานชายดู
	มีโองการมา
ว่าพรามณณ์ใจกล้า	ดั่งใจกุหมาย
ดูรากุมาร	หลานรักภุสาสาย
พรามณณ์เฒ่าทูลถวาย	ว่าพ่อให้มา
	จึงถามะหลาน
ชาติกุมาร	บอกแกไอยกา
ชาติทูลเล่า	โปรดเกล้าเกษษา
ดูจดังพรามณณ์ว่า	พ่อมาให้จริง
	สญชัยภูมิ
จึงทราบคดี	พระให้ทุกสิ่ง
ทำวกรัตตามไป	ให้เห็นความจริง
ทราบแล้วทุกสิ่ง	เห็นจริงแลนา

ว่าพระนเรนทร์สุน
พระพ่อยกให้
พระตีดำ
ได้ฟังนั้ดดา
ว่าขาดค่าข้าง
พันหนึ่งมากอง
ข้างม้าเหลือหลาย
ให้ถึงสิ่งละร้อย
พันทาสทาสา

ใครไม่มีถึง
เมื่อนั้นไอยกา
พันจากทาสา
ชาติกัณหา
เบิกข้างม้ามา
จะไถ่หลานขวัญ

อำมาตย์รับโองการ
เบิกเอาทุกสิ่งอัน
◦ แก้วแหวนทั้งเงินทอง
จึงนับคณนา
◦ ทำวเธอมารำพึง
ทองพันตำลึงนี้
◦ ทำวไถ่พระเจ้าหลาน
ปราสาททั้งเจ็ดชั้น
◦ หญิงชายนั้นมากขาม
ผ้าผ่อนแลแพรพรรณ
◦ วิวควายแลข้างม้า
ทุลทรัพย์นับร้อยพัน
◦ แล้วจึงประทานให้
ตะรุ่มตะบันหมาก

ชาติกราบทูล
จงทราบบาทา
เป็นทาสทาสา
หลานมาทั้งสอง
สมเด็จพระไอยกา
สองศรีพี่น้อง
ม้าเงินทอง
ให้พราหมณ์แล้วไป
อีกทั้งจิวควาย
หญิงชายน้อยน้อย
พราหมณ์จึงจะปล่อย

ทองพันตำลึง
เงินทองถึงพัน
จึงจะไถ่หลานมา
สมเด็จพระปู่
ตรัสเป็นเอ็นดู
รับสั่งชาวคลัง
เงินทองเสื่อผ้า

ไปปนานถึงด้วยพลัน
เงินทองนั้นมากหนักหนา
เอามากองมากเหลือตรา
เป็นเงินตราร้อยตำลึง
ร้อยตำลึงส่วนชาติ
ส่วนพระศรีแก้วกัณหา
มีโองการตรัสมาพลัน
เป็นรางวัลยกให้พราหมณ์
ให้พราหมณ์เป็นรางวัล
หญิงชายนับเบิกเอามา
เบิกเอามากครมครัน
ชูชกนั้นก็ดีใจ
เครื่องสินใช้เป็นหลายหลาก
ทั้งชั้นหมากแลขันทอง

<ul style="list-style-type: none"> ◦ ตะลุ่มแลพานฉลอง 	พานทองรองกรวยพลู
เตาปูนเบญจจุ	มีทั้งคูงยาตำ
<ul style="list-style-type: none"> ◦ มีดมากแลมีดคร่ำ 	แกลั้งกระทำให้ได้
ลูกประจำร้อยแปดไป	ประทานให้เป็นหนักหนา
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ประทานให้หลากหลาก 	เครื่องพานมากเบิกเอามา
แอบทองกล้องสูบยา	ทั้งตุ่งกามามากมี
<ul style="list-style-type: none"> ◦ สมบัติอันงามดี 	พระแสงกระบี่มีอักษ
ถาดทองลงคนโท	สำหรับโอรรับแขกเมือง
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ประทานมานองเนือง 	ทั้งเงินเฟื้องแลเงินไพ
นักรการชนมาให้	แก่ชุกชุกพุดาจร
<ul style="list-style-type: none"> ◦ บัดนั้นพิทาจาร 	ได้รับประทานทุกสิ่งอัน
ประสาททั้งเจ็ดชั้น	เงินทองนั้นมากเหลือใจ
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ภูนี้เป็นเจ้าพระยา 	ภูไม่มากกลัวใครใคร
ภูได้มาเป็นใหญ่	กับสฤษฎีเป็นกระไรกัน
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ชุกท่างกัน 	เดมาอาธรรมทะยานใจ
ขึ้นสู่ปราสาทไชย	เดมาจ้งไรเรียกกำนัล
<ul style="list-style-type: none"> ◦ มานี้สูงจ้ง 	ให้ค้บค้งพระโรงไชย
กำนัลชวนกันไป	ถึงโรงไชยก้มกราบกราน
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ชุกคนพิการ 	ถามมินานชื่อกำนัล
นางมาจ้งบอกพลัน	นางคนนั้นชื่อนางมี
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ถัดนั้นชื่อนางถิ 	นางทองดีนั่งใกล้กัน
นางเหมือนนางทองจัน	ถัดมานั้นนางทองอิน
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ถัดมาชื่อนางชู 	นำเอ็นดูชื่อนางปิ่น
ข้างหลังนางทองจัน	นางทองอินนั่งเคียงกัน
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ถัดนั้นนางทองปาน 	นั่งริมข้างชื่อนางขวัญ
ถัดมาชื่อนางมัน	นั่งใกล้กันกับนางหง
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ถัดนั้นชื่อนางไทย 	ถัดนั้นไปชื่อทองหลง
ถัดนั้นไปชื่อทองคง	กับนางหงนั่งใกล้กัน
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ถัดนั้นชื่อนางซ้อย 	สาวน้อยน้อยชื่อนางนาก
สำหรับให้จิบหมาก	นางทองมากนั่งเคียง(--ฉีกขาด)
(-----ฉีกขาด-----)	(--ฉีกขาด)มีนั่งเคียงกัน
ทองเพดกับทองจัน	นั่งคู่กันกับทองคำ
<ul style="list-style-type: none"> ◦ ถัดนั้น(--ฉีกขาด) 	(-----ฉีกขาด-----)
ทองคำกับทองชู	จิบหมากพลูเป็นคู่กัน

○ ถัดนั้นชื่อนางอู่	กับ(-----ฉีกขาด----
(-----ฉีกขาด---)ที่นั่นนั้น	เป็นคู่กันกับนางภา
○ คนนั้นชื่อนางเพ็ง	นมครัดเคร่งเต่งสอง(--)
(-----ฉีกขาด-----)	นมสองเต๋ายานโตงเตง
○ นางนั้นเป็นคนเพลง	นมครัดเคร่งนำยวนใจ
(-----ฉีกขาด-----)	นวดก็ได้ชื่อนางรุ่ง
○ ถัดมาชื่อนางนึ่ง	นมเป็นถูงยานตั้งตั้ง
(-----ฉีกขาด-----)	(---)ดีจริงหน้าขึ้นบาน
○ น้อยน้อยหน่อสะคราญ	นอนตื่นก็มานกับนางสร้อย
สาวสาวที่น้อยน้อย	เรียกเข้าไปไว้ในเรือน
○ ถัดนั้นชื่อนางเหมือน	ไม่พรรคเพื่อนเหมือนนางบัว
ถัดนั้นแต่ลั่นชัว	นั่งยิ้มหวนนางสมบุญ
○ ถัดนั้นชื่อนางแมน	นั่งทำวแซนางทองจุ่น
ถัดนั้นชื่อนางมุน	กับสมบุญนั่งคู่กัน
○ ถัดนั้นชื่อนางดวง	นมเป็นพวงชื่อนางแก้ว
รูปร่างดีอยู่แล้ว	นั่งเป็นแถวแต่ลั่นสาวสาว
○ ถัดนั้นชื่อนางเป่า	กับนางขาวนั่งคู่กัน
แกล้งเล็กแลแกล้งสรร	ท้องนั้นรูปงาม
○ ถัดนั้นชื่อนางตุ้ม	ไอนุ่มนุ่มมันเล่นครัน
มาได้กับเท่านั้น	แกล้งเล็กสรรแต่ลั่นงามงาม
○ กำนัลสิ้นทั้งนี้	เป็นคนดีที่เนื้อความ
รูปร่างเขาสิงาม	จะทำตามบุญของเขา
○ สักนางเป็นนมเหสี	คนทั้งนี้เป็นสนม
ชูชกแก่เซยชม	นางสนมสิ้นทั้งหลาย
○ ชูชกทำสามหาว	เรียกเมียสาวมาคืบคั่ง
มานี้กูจะสั่ง	เป็นชาววังแลชาวเครื่อง
○ ทาขมั้นอยู่เหลืองเหลือง	ให้ยกเครื่องสำรับโอ
อีนันมันที่โต	มันเอโกให้เป็นโชน
○ สาวสาวชาวโลนโลน	อีคนโน้นให้หุงข้าว
อีนันมันขี้เมา	ให้ชื้อเหล้าเฝ้าเตาไฟ
○ อีนันมันมือไว	ใช้แต่ไกลให้จัดแจง
อีนันผัดเนื้อแห้ง	มันจงแต่ให้ดีดี
○ สุกแล้วมีข้า	ยกเข้าให้ทันที
กินเล่นให้อิ่งมี	พุดาจนสำราญใจ

- ชูชกทำใจใหญ่
เรียกเมียสาวอยู่เบยเบย
สาวสาวชวนกันมา
จะนอนก็มีนอน
 - เด็กเอ๋ยมานวดฝั้น
ทองอินเอาแบ่งมา
 - มานั่งให้ใกล้ใกล้
ยาให้ทุกที่นั่น
 - ทองจันให้จุดหลัง
ใช้ให้นางทองสุก
 - อีนันมันประกวด
อีนันมันสาวแก่
 - เจ้าถอนแลเจ้าชูด
ไอ้เฒ่ามันบังคับ
 - นางบางง่างหัวลง
หัวเราะอยู่ฉาวฉาว
 - เล่นเหามันเคล้ากัน
กรูมกันมาล้อมตัว
 - นิ่งมีจับสะบัก
นางรอดนวดหัวเข้า
 - บัดนั้นเฒ่าชูชก
เด็กเอ๋ยยังกระไร
 - นางเฒ่าเป็นเมียแก้ว
พระยามกรกระไร
 - สันหลังมาคดโกง
รูปฟ่องามเหมือนม้า
- ขึ้นประสาทไชนอนพระเขนย
อดเด็กเอ๋ยมานีก่อน
เฒ่าชราทำแง่อน
แกลั้งกลาวกรอนทำมารยา
นางทองจันนวดบาทา
ลูบตัวทำให้สบายใจ
เกาฏูให้มาหายคัน
มันจะคันขึ้นมาพลัน
จุดกรงนั้นมันสนุก
ใช้ให้ถอนถอนทั้งหมวด
ให้ถอนหมวดชนรักแรร
ทูปตันคอดอนหงอกกู
จูบตำซุบมันชกตำพลับ
ให้นางเฒ่าเกาถูคาง
เฒ่าหลังโกงลัมทั้งยาว
เข้าหาเหากลุมทั้งตัว
พัลวันกันบนหัว
เฒ่าคนชั่วหัวแต่ล้วนเหา
นางทองรักมาจับเอา
นางทองเฒ่านวดหัวไหล่
จับกระจกสองแลไป
กับท้าวสญชัยกะไรกัน
หัวเราะแล้วเยอโยภัย
รูปร่างไซร้อย่างกุลา
กระดุกโค้งเป็นหนักหนา
พระยาพราหมณ์เหมือนสญชัย

ภาพย์สุรางคนางค์ ๒๘

ท้าวเธอมาได้
ท้าวให้สรรสรร
ทั้งสองเส่นหา
ท้าวเธอมาได้
ด้วยเงินแลทอง
พันจากเป็นข้า

เมื่อนั้นสญชัย
สองราชนัดดา
องค์กายา
ค่อยมาคลายใจ
ท้าวกรุงสญชัย
ชาติกัณฑ์หา
ข้าของเหลือตรา
ของพุกาจารย์

รำไปในจิต	ทำรำพึงคิด
ป่วนปั่นหฤทัย	คิดถึงพระหลาน
รำพึงถึงหลาน	ยากไร้ใครจะปาน
ทนทุกข์ลำบาก	รำคาญพระทัย
ดั้นด้นอรัญญา	พี่น้องตักยาก
เหื่อ ^{๔๐} ย้อยโคลไหล	ยากล้นพันใจ
	เข้าป่าพงไพร
	ยากไร้หนักหนา
คิน่าเอ็นดู	สมเด็จพระเจ้าปู่
ชำระสระสง	ชาติกัณฑ์
ด้วยรสสุนคนทา	องค์พระกายา
	หอมมาเอาใจ
อาบองค์สงให้	นางหนึ่งเข้าไป
ด้วยเนื้ออำพัน	สองราชนัดดา
น้ำกุหลาบอาบทา	จงจันทน์กฤษณา
	สองราเย็นใจ
จัดมาลาให้	◦ ครั้นสรองน้ำแล้วไซ้
ย้อมค่าควรเมือง	สองราชนัดดา
เห็นแก่ตา	รุ่งเรืองจรณา
	หน้ามาพึงใจ
ให้พระภุษา	◦ สมเด็จพระไอยกา
ประดับประดา	มางามเอาใจ
มาแต่พงไพร	ทั้งสองทรามวัย
	ทำวให้ทำขวัญ
สมเด็จพระแก้ว	◦ ทรงภุษาแล้ว
ข้าสาวชาวแม่	แต่งใบศรี ^{๔๑} พลัน
พร้อมเพรียงเรียงกัน	เดมาแก้ก้านัด
	ห้อมล้อมซ้ายขวา
ฟักแฝงแดงกว่า	◦ ให้เลือกสรรมา
ทำวสั่งให้แกะ	มลากามลก
แกมด้วยมะละกอ	งามแะชั้นช่อ
	เห็นงามเอาใจ

^{๔๐} เหงื่อ

^{๔๑} บายศรี

บ้างปอกบ้างหัน	◦ มีดแกะคนละอัน
แกะเป็นหล่น	แจกกันทั่วไป
แกะเป็นจิ้นใหม่	เป็นชั้นช่อใน
	ถือกลิ้งสูบยา
	◦ ดับพ่นชั้นสอง
เอาแก้วแกมทอง	เรื่องรองจนา
ทุกชั้นใบศรี	หมีเม่นเดินมา
กระทิงมหิงษา	เลียงผาผันผยอง
	◦ แกะเป็นราชสีห์
กวางทองย่องหนี	เสื่อโค้งตามมอง
แกะเป็นสิงห์	วิ่งตามย่อง
แกะเป็นกวางทอง	ย้อมตามกันมา
	◦ แกะเป็นช้างโขลง
หุหังกางโง	ตามโขลงกลางป่า
แกะเป็นพญาครุฑ	ยุคนาคนาคา
แกะเป็นเทวา	สอดตาแลไป
	◦ แกะเป็นนกยูงทอง
พ่อนหางจ่าร้อง	เที่ยวท่องพงไพร
แกะเป็นนกอินทรี	คาบคชสารใหญ่
แกะเป็นพรานไพร	แบกหน้าไม้ปืนยา
	◦ ชั้นสามงามโสภา
แกะเป็นยักษ์	แกะม้าแกะมิ่ง
เห็นเอาจริง	ทุกสิ่งวิ่งย่อง
เห็นงามเรื่องรอง	วิ่งวางตามกัน
	◦ แรดพาน ^{๕๒} ทะยานได้
เด็ดตลอดสอดไป	ไล่เอากวางทอง
แกะเป็นราชสีห์	ไล่หมีผันผยอง
พลัดพีพลัดน้อง	เข้าดงพงไพร
	◦ แกะเป็นนก
เครือวัลย์ผันผก	ดูงามไสว
แกะเป็นกินนร	รำพ่อนในไพร
บัวบานไสใหญ่	เล่นไล่ไปมา

ออกช่อต่อใบ	◦ แกะเป็นต้นไม้
แกะนกแขกเต้า	ผลิดอกออกมา
บินร่อนไปมา	เคล้าสาริกา
	เป็นหน้าพึงใจ
	◦ นกพลิกจิกจอก
เกษรย่อนยอก	ดูงามไสว
แกะเป็นลิงแกะต่าง	แกะกระบ่างวางไป
ชะนีใจนไถ่	ค่าไม้มากมี
	◦ ครั้นถึงชั้นสี่
แกะเป็นอินทรี	หัดตีกลางไพร
ควยคาบข้างสาร	ทะยานบินไป
จับค่าคบไม้	ต้นไทรสาขา
	◦ แกะเป็นนกเงือก
ข้างปลายควายเผือก	เสือกสนไปมา
แกะเป็นนกยาง	เจ้าเฝ้ามองปลา
บินจับพฤษภา	ดูน่าหลกใจ
	◦ แกะเป็นสาวน้อยน้อย
ร้อยมาลาห้อย	ระย้าไสว
ให้ร้อยให้กรอง	ทุกช่อขึ้นไป
แกะหล่นชั้นใน	ทุกช่อใบศรี
	◦ กิรินกินรา
ร่อนรำท่ามา	ดูงามมากมี
ให้ปักปิ่นทอง	ทุกช่อใบศรี
กระปี่เขาลี	มากินแจจัน
	◦ แกะเป็นช้างดำ
ข้างเผือกเงือกน้ำ	ว่ายน้ำตามชล
แกะเป็นโลมา	แกะเป็นหน้าคน
ว่ายนน้ำวังวน	พ่นน้ำเป็นฟอง
	◦ แกะเป็นนาคราช
โลมาหัวบาด	เชื้อชาติเพียนทอง
จรเข้เหว	เข้ามาเมียงมอง
ขบเอาเพียนทอง	ลอยล่องตามชล

ในถ้ำอันมี	◦ แกะเป็นฤาษี อยู่ที่จंगกรม
ซีกลูกประคำ	ภาวนาสวตมนต์
ปากรำครำบน	ตั้งตัวภาวนา ◦ ครั้นถึงชั้นห้า
แกะเป็นเสภา	ขับรำทำเพลง
บ้างดีดกระจับปี่	มือตีไปเอง
ร้องทำเพลง	ครั้นเครื่องอลวน ◦ มโหรีห้องน้ำ
นางเดินนางรำ	วุ่นวายเสือกสน
บ้างมาสีซอ	ขับทอชาวพล
ปากรำครำบน	อลวนตนเอง ◦ ละครมอญรำ
ระเบงระบำ	ร้องรำทำเอง
บ้างตีโทนทับ	ระยับเป็นเพลง
เต้นรำทำเอง	ครั้นเครื่องหนักหนา ◦ แกะเป็นนางรำ
ชายล้อต่อทำ	งามงามมรจนา
บ้างทั้งถ้วน	งามล้วนถ้วนมา
แต่ละล้วนถ้วนนา	มาแต่สรวรค์ ◦ แต่ละล้วนนางฟ้า
เลือกสรรกันมา	พร้อมเพรียงเรียงกัน
บ้างรำบ้างฟ้อน	เห็นมากวดชั้น
มะมีแจจัน ^{๔๓}	กวดชั้น ◦ กนกกะนั๊ก
ชั้นช้อยยก	เกลียวพันซ้ายขวา
ประดับกระจก	หันหกออกมา
ล้วนทองรองนา	มีมาทุกชั้น ◦ ครั้นถึงชั้นหก
เครือวัลย์พันพก	กนกเป็นหลั่น
ลดเลี้ยวชั้นช่อ	ยอเย็นเครือวัลย์
งามล้วนกวดชั้น	ทุกชั้นนานา

^{๔๓} มะมี - มี, อึ้งมี, เอ็กเกริก, แซ่, อึกทีก

แจจัน - เบียดเสียดกัน, ยัดเยียดกัน, แน่นกัน, อัดแอ, มากนัก; อึกทีก, อึ้ง

ฝารังพรังพลอย	◦ กระจังสนสร้อย
นิลเพชรเกล็ดทอง	สายสร้อยห้อยมา
ทุกชั้นนานา	รองรับช้ายขวา
	เห็นงามเรื่องรอง
	◦ กระจกกระจัก
ทุกชั้นงามนัก	เอาแก้วแกมทอง
แกะเกร็ดเพชรนิล	มีลั่นทั้งผอง
ประเสริฐเรื่องรอง	มีพรรณนา
	◦ กระจางกระจาย
งามเลิศเฉิดฉาย	เปลวพลายแก่ตา
ยิ่งยวดกวดขัน	ทุกชั้นนานา
งามล้นพันฟ้า	มาแต่สวรรค์
	◦ ครั้นถึงชั้นเจ็ด
มรกตหัวเพชร	ประดับเจ็ดชั้น
ให้ถ้วนให้ถี่	มีอยู่ครบครัน
ให้เร่งทำขวัญ	ทำขวัญนัดดา
	◦ ครั้นถึงฤกษ์ดี
ให้เบิกใบศรี	ได้แล้วทันใจ
ให้จุดเทียนเอก	ให้เรียกเทียนชัย
เชิญขวัญอรไท	มารับเครื่องเสวย
	◦ เชิญขวัญสองเจ้า
อย่าอยู่ในเขา	วงกตนั้นเลย
เชิญขวัญพระทอง	ทั้งสองชมเชย
รับเครื่องเสวย	ในเชษฐสุคร
	◦ ขวัญเจ้าอย่าไป
ธารถ้ำน้ำไหล	อยู่ในสิงขร
ขวัญเจ้าอย่าหลง	อยู่ในดงดอน
เชิญขวัญมาก่อน	ชมเล่นเย็นใจ
	◦ ขวัญเจ้าอย่าเดิน
อย่ารวนอย่าเร	เข้าอยู่ในไพล
ธอธารน้ำไหล	เชิญมาอยู่ใน
ประสาทสำราญ	

จิ้งจอกชานตี	๐ สกยชัยภูมิ
สารองค์เทวี	หลานรักสงสาร
อุมพะเจ้าหลาน	ผู้สดีนงคราญ
	กัณหาจอมขวัญ
	๐ เจริญขวัญพระหลาน
ทั้งสองเยาวมาลย์	มาชมแพพรพรรณ
ชมหมู่บริวาร	สิงคลานเรียงลัน
หลานแก้วหลานขวัญ	มาอยู่เสวยนม
	๐ เจริญขวัญพระหลาน
ชาลิกุมาร	ทั้งสองพระองค์
เจริญขวัญพระทอง	เข้าห้องบรรทม
เจริญมาเสวยนม	ด้วยพระไอยกา
	๐ เจริญขวัญเอย
มาชมมาเซย	เวียงวังซ้ายขวา
ขวัญเจ้ามาอยู่	ชมปูชมย่า
สมบัตินี้	เวียงวังคลังใน
	๐ เจริญขวัญหลานแก้ว
ขวัญเจ้ามาแล้ว	เซยชมเวียงวัง
ช้างม้าปราภุ	ราชรถไสว
ชมสนมใน	ที่ในพระพารา
	๐ นางเฒ่านางแก่
ข้าสาวชาวแม่	เซ็งแซ่ซ้ายขวา
มโหรีเสภา	อีกทั้งมนตรี
ให้ให้สามลา	แล้วดีไซ่งไชย
	๐ สมเด็จพระไอยกา
ถามถึงลูกยา	ทั้งสองอยู่ไหน
ชาลิกกราบทูล	ไอยกาทันใจ
ทั้งสองภวนัย	อยู่ที่กลางป่า
	๐ ทั้งสองกษัตริย์
บวชเป็นฤาษี	เสวยผลพฤษา
ส่วนพระเจ้าแม่	ครั้นเข้าเข้าป่า
ต่อคำจึงมา	สู่ศาลาลัย

อย่าไปเล่นไถล
 หลานรักตกใจ
 ลับหลังมารดา

มีแต่ความทุกข์
 ควรหาพระองค์
 ละให้บิดา

(กัณฑ์ฉกษัตริย์)

ฟังพระนัดดา
 ทำความคิดรำพึง
 ทำวญเญมยง

ให้จัดข้าวม้า
 ราชรถบพจร
 หกหมื่นทหาร

บ้านน้อยเมืองใหญ่
 ให้เร่งเกณฑ์ทัพ
 รู้ในศาสตรา

โยธาทหาร
 ฝ่าหรั่งลันดา^{๔๔}
 ลูกลึงมั่งชะสัน

แขวงสิงแขวงสัน
 ชัยนาทชุมพร
 รับสั่งยงนี้

ฝ่าหรั่งวิเศษ
 เมืองเอกเมืองโท
 สำรับอาสา

◦ พระแม่มีตรี
 ครั้นพราหมณ์มาขอ
 พระพ่อยกให้

◦ ไม่มีความสุข
 ลำบากหนักหนา
 ไม่ทรงกรุณา
 ละไปไถลรอง

◦ สมเด็จไอยกา
 น้ำตาไหลลง
 ถึงสองพระองค์
 ตรัสมีโองการ

◦ ชาวเจ้าโยธา
 โยธาทหาร
 บุญชรมินาน
 เกิดบุญหนักหนา

◦ เร่งบาทหมายไป
 ทั่วทุกพารา
 สำรับอาสา
 ให้มาจพลัน

◦ ชับมาอย่านาน
 ราชการกวัดขัน
 ชับมาจพลัน
 ละว่าตานี้

◦ ชับมาจพลัน
 สุพรรณบุรี
 ละคอนตานี้
 ยังมีในสาสัน

◦ จินจามพราหมณ์เทศ
 แยกเทศอาสา
 เมืองตรีจัตวา
 ชับมาเนื่องนอง

^{๔๔} ฝ่าหรั่งลันดา

พิศโลกโศกไทย^{๔๕}
บอกไปให้สิ้น
ทั้งเมืองระยอง

เมืองการบุรี^{๔๖}
โยธาทหาร
มาเราเลือกกว่า

มีพระโองการ
หกหมื่นนั้นนา
จะไปพงพี

สั่งให้เร่งรัด
ให้เลี้ยงไพร่พล
มันเหน้อยเมื่อยล้า

ไล่กรอกไล่อ่อน
ทั้งคั่วทั้งเจียว
สูแต่่งให้ดี

เล่าเค็มเบ็ดไก่
คนละจอกสองจอก
กลางคนร้องว่า

บอกกันว่าเต่า
เราไปรับทาน
หัวเราะระรี

◦ เมืองน้อยเมืองใหญ่

เชียงใหม่เชียงทอง
ท่าจีนแม่กลอง

ถูกต้องศาสดา

◦ อุทัยธานี

ตานีสงขลา^{๔๗}

ซี้คร้านพรรณนา

ตามได้ตามมี

◦ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กวดเกล้า

เข้ามาบัดนี้

รับพระดูดยา

◦ มีโองการตรัส

แก้ลมเลาเข้ามา

สกลโยธา

ไปมาได้กิน

◦ อิกทั้งจันรอน

หันลวนให้ดี

เอพล่าอันมี

เครื่องกินนานา

◦ ให้แกงปลาไหล

แต่งไว้เหลือตรา

พอแรงหนักหนา

กินให้สิ้นมี

◦ ออหนักเกลลงเลา

แต่งเครื่องดีดี

กินเลี้ยงผู้มี

ให้ร้องฉาว

^{๔๕} พิษณุโลก สุโขทัย

^{๔๖} กาญจนบุรี

^{๔๗} สงขลา

ได้กินเพราะบุญ
บ้านนอกบ้านนา
แตกกันมาไสว

เครื่องสดเครื่องแห้ง
อีกทั้งไข่เจียว
กินเล่นสำราญ

กระจับสดบัวกลอก
ที่ไหนกินเหล่า
แต่พอหวานได้

มโหรีที่ก
กูจะออกไป
เข้ามากับนาง

เร่งบอกทหาร
ม้าต้นม้าทรง
ม้าซ้ายม้าขวา

อันรู้ปรากฏ
ที่กูจะไป
ราชรถเคยทรง

ถือโล่ถือพิน
ให้เกรียมรีพล
ตั้งพยุบาทตรา

ให้แต่งเสนี้
จะไปบรรพต
รับดาวบศให้

◦ พระเจ้าประคุณ
สมเด็จพระไทย
ภาษากันไป
ท้าวให้ภูบาล

◦ โองการให้แต่ง
บัวลอยของหวาน
ข้าวเหนียวน้ำตาล

พอใจทุกคน

◦ มีทั้งข้าวพอก
อ้อยควั่นลำไย
จะได้กินไป

จะได้กินพลาจ

◦ ท้าวสั่งให้มี

มโหรีที่กลางทาง
รับพระจอมปรางค์
มัทรีฉายา

◦ ให้พระยาชำนาญ
จัดกันเข้ามา
พระองค์ตรวจตรา
ที่ท้าวที่ทรง

◦ ให้นายราชรถ
ขี่ขับเหยียระยง
ไปรับพระองค์
เทียมด้วยอาชา

◦ อีกพลเดินดิน
ปืนปายซ้ายขวา
สกลโยธา
จะไปพงไพร

◦ เจ้าพระยาจักรตรี
มนตรีผู้ใหญ่
วงกตในไพร
ลูกรักเข้ามา

นำพันพระบาท	◦ หมิ่นแผนอากาศ
เป็นคนทหาร	เสด็จเข้าในไพร
นำไพร่ออกไป	ตั้งให้เป็นใหญ่
	ยังเขาคีรี
	◦ มีโองการว่า
ปีกซ้ายปีกขวา	เร่งมาบัดนี้
ตั้งพยุบาทตรา	โยธามากมี
เร่งเร็วบัดนี้	จรถีเข้าตง
	◦ พระพิยะโนริต
อาสาบพิตร	พระชิตนระรง
อาสาพระองค์	ถือโล่ถือธง
เชนทองซ้ายขวา	
	◦ พระราชสงคราม
อีกทั้งขุนราม	กำแพงอาสา
ขุนราชภักดี	ขุนตรีโยธา
ถือธงแห่หน้า	เจ้าฟ้าเสตจะไป
	◦ แต่งเครื่องไว้พลาง
สั่งให้ผูกช้าง	รับพระลูกยา
อีกทั้งหลวงพล	ให้จัดม้าต้น
รวดเร็วเชี่ยวชาญ	อีกทั้งหลวงปราบ
ม้าซ้ายม้าขวา	ทั้งหมื่นทหารนา
หมื่นจ่าภักดี	
	◦ ทั้งพระเทภา
สัสดีซ้ายขวา	หมายให้ท่อนที่
หลวงศรีกาสมุทร	เป็นนายบัญชา
พระสุภาวดี	หมื่นตรีอานนท์
	◦ ให้หมายออกไป
กระโหมมหาดไทย	ไวไวบัดดล
พระเจ้าสฤษดิ์	เร่งให้จัดคน
อำมาตย์เสือกสน	ให้จัดกันมา
	◦ เร็วเร็วบัดดล
เร่งให้จัดพล	ตามซ้ายตามขวา
ทหารพลเรือน	เวียงวังขับมา
หลวงราช	มหาดไทย

พระหลวงโยธา	◦ อีกเจ้าพระยา
เจ้ากรมปลัดกรม	ขุนหมื่นไสว
ตำรวจเวรใน	นายน้อยนายใหญ่
	เกรียมไฉ่จงพลัน
	◦ เกณฑ์เอาข้าพระ
โยมสงฆ์อย่าละ	เอาไปด้วยกัน
สี่กัณเฐรสี่กัณเฐร	หนีราชการพลัน
เอาไปด้วยกัน	เร่งส่งตัวมา
	◦ เกาะใต้ตาผ้าขาว
โจทย์ช่อกันเล่า	นำไปเที่ยวหา
คั่นดูทุกแห่ง	แอบแฝงวัดวา
ทำไรทำนา	เอามาจงพลัน
	◦ เกาะใต้ปะขาวศุก
เล่นหนีอุตุลุด	จุดได้ปะขาวจัน
ฉวยได้ปะขาวมี	วิ่งหนีไปพลัน
โจทส์อด้วนั้น	กวัดขันทุกคน
	◦ ลางคนบนบาน
มีเอกสาร	ติดบานติดบน
คนง่อยคนเพลี่ย	คนเสี้ยคนจน
ทำตาลนลน	บนเงินมากมาย
	◦ มากน้อยเท่าใด
ให้นายคุมไว้	ส่งให้สัศดี
แอบแฝงวัดวา	เอามาให้ลั่นที่
รับสั่งครั้งนี้	กวัดขันหนักหนา
	◦ ทั้งคนแอบแฝง
วัดวาทุกแห่ง	อย่าไว้เอามา
อย่าช้าเร็วไว	ทำไรไถนา
दानจะนอนทรงมา	อย่าช้าเร็วไว
	◦ ให้จัดคนโอ
หางยางหาบไผ่	เข้าบ่อนชนไก่
แข่งยาวขายาว	หาบคอนไม่ได้
วางไผ่ลงไว้	ร้องไห้หาเมีย

ไม่ทำมาหากิน	◦ ใ้ถนะเร่งสูบฝืน
ไอนักเลงแร่	การลानละเสีย
เข้าบ่อนเล่นเบี้ย	ตั้งแต่จะขายเมีย
	จบทรงลงมา
เร่งซบกันมา	◦ ครั้นรู้ศาสตรา
ซบกันมาวุ่น	สุดสิ้นทั้งปวง
โยธาทั้งปวง	ราชการขุนหลวง
	ซบกันเข้ามา
รับพระจอมไตรย	◦ ฎจะออกไป
เร่งรัดรีพล	ลูกแก้วพังงา
ซบกันเข้ามา	สกลโยธา
	อะไซเภาณี
ตั้งเป็นกองร้อย	◦ ขุนหมื่นเล็กน้อย
ขุนหมื่นสี่บาน	คุมไพร่มากมี
หมื่นสี่ภักดี	ขุนราชธานี
	ตั้งให้เป็นนาย
สั่งเร็วมิช้า	◦ สญชัยราชา
ล่องเข้ามรคา	ให้แต่งเกรียมไว้
เขาวงกตใหญ่	เจ้าฟ้าเส็จไป
	ที่ในหิมวา
กินน้ำกินข้าว	◦ ชุชกพราหมณ์เฒ่า
ปฐวีเตโช	มากล้นพันขนาด
กินเหลือขนาด	อาไปไฟธาตุ
	มิอาจเผาผลาญ
กินทั้งเข้ามา	◦ อาหารใหม่เก่า
ท้องเฒ่าก็แตก	เดือดร้อนรำคาญ
ไอ้เฒ่าหลังโกง	เสียงดังตำโพลง
	มอดม้วยมรณา
ไปเที่ยวป่าว่อง	◦ ทำวให้ตีฆ้อง
	เมื่อทำวเด็จไป
เผือกผู้รู้แล้ว	◦ เมื่อนั้นช้างแก้ว
จะให้เห็นหน้า	เส็จมาตีใจ
ร้องก้องในไพร	เจ้าฟ้าภูวนัย
	ชมนุญเจ้าตน

เสียงระฆังโหม่งเหม่ง
แก๋เด๋มาอลวน
เอ็กเกริกทั้งผอง
เสียงข้างเสียงม้า
ระฆังโหม่งเหม่ง

◦ ครั้นครั้นเครงเครง

แห่พระจุมพล

วิ่งตามสองศรี

◦ สนั่นก็ก่ก้อง

มีกงครั้นเครง

กลางป่าวังเวง

ครั้นเครงในไพร

ออกเป็นทัพหน้า

◦ ชาลীগัณหา

พระเสด็จไป

เสนาเสนี

มนตรีไสว

คับคั่งกันไป

เอนกคณา

◦ ครั้นไถลั้บรรณศาลา

ชาลীগัณหา

ชี้พระหัตถ์ไป

แล้วจึงกราบทูล

พระไอยกาไป

ว่าสมเด็จภูวนัย

อยู่ในกุฎี

กาพย์ฉบับ ๑๖

เมื่อนั้นพระฤาษี

กับนางมัทรี

อยู่ในกุฎีศาลา

◦ ได้ยินสุระเสียงสนั่นมา

จึงพระราชา

ตำริตรีไปในพระทัย

◦ ชะรอยข้าศึกอันใด

มาแต่เมืองไหน

ฤาว่าท้าวให้บิดา

◦ จึงนางมัทรีฉายา

ทูลแก่ราชา

ชะรอยบิดาแห่งเรา

◦ ฤาษีได้ฟังคำเจ้า

มานั้นลูกเรา

คือเจ้ากัณหาชาลี

◦ เมื่อนั้นพระภูมี

กับนางมัทรี

ก็เข้าไปหาสายสมร

◦ เมื่อนั้นจึงพระภูธร

แลเห็นบังอรอน

ลูกรักทั้งสองเสน่หา

◦ บัดนั้นจึงนางกัณหา

ชาลีพี่ยา

เจ้ากอดบาทามัทรี

◦ อีกทั้งพระผุสดี

สวมกอดมัทรี

เทวีก็ให้รำไร

- เมื่อนั้นท่านทำวสฺสชย^{๔๘} แลเห็นภวนัย
พิราปกก็อาบนํ้าตา
- จึงทำทั้งหกกษัตรา กลิ้งเกลือกไปมา
คือตั้งชื่อว่าจะบรรลัย
- บัดนั้นท่านทำวสฺสชย^{๔๘} รวมอาจทำวให้
บันดาลให้ฝนตกลงมา
- จึงทำทั้งหกกษัตรา สระสงรงกายา
มิซ้าก็สมประดี
- เมื่อนั้นสมเด็จพระเอก
ผู้เป็นสะไนไชยยา
- เมื่อนั้นไอยกา ถามถึงโรคา
ดูญาที่ในหิมวัน
- เธอจึงขอโทษจอมธรรม์ ลูกรักจอมขวัญ
อย่าได้ถือโทษพระบิดา
- เธอจึงอาราธนา นิมนต์ราชา
ให้ไปครอบครองไอศวรรค์
- โพิสัต์ว์รับคำโองการพลัน ก้มเกล้าอภิวัน
ทรงธรรม์ได้โปรดเกษา
- เมื่อนั้นสมเด็จพระบิดา แต่งเครื่องบูชา
ประดาสองอหม
- ลูกยารับภูษาทรง ก้มเกล้ากราบลง
สององค์ก็ทรงสังวาลย์
- เร่งรัดอำมาตย์เสนา เกรียมพลซ้ายขวา
สำหรับเจ้าฟ้าเข้าเมือง
- ให้จัดช่างม้าของเนื่อง รูปทรงรองเรื่อง
ประดับด้วยเครื่องอำภรณ์
- ช่างแก้วเนาวรัตน์ภูษชร ทรงเครื่องอำภรณ์
จะบพจรเข้าเมือง
- ช่างม้าโยธานองเนื่อง พวยพุ่งรุ่งเรือง
ประดับด้วยศาสตรา
- ธงไชยแก้วงไปไกวมา พลรถนานา
ทั้งช้างแลม้าอัศดร

^{๔๘} ทำวสฺสชย หมายถึง พระอินทร์

	◦ บัดนั้นจึงพระภูธร	ขับพลเสด็จ
ยังเชษฐอุตรกรุงไกร		
	◦ บัดนั้นท้าวกรุงสมุทัย	ยกเป็นทัพใหญ่
พระองค์ก็ทรงคชสาร		
	◦ ถัดนั้นสมเด็จพระนางคราญ	ผู้สดีเยาวมาลย์
อันดับท่านท้าวสมุทัย		
	◦ โพิธสัตว์มาถัดท้าวไท	ทรงคชสารใหญ่
ชื่อพญาสารสี		
	◦ ถัดมาสมเด็จพระมัทรี	ทรงช้างสารศรี
กระโจมทองงามรจนา		
	◦ จึงยกทัพพลราชา	จตุรงค์ซ้ายขวา
ทัพหน้าทัพหลังปืนไฟ		
(กัณท์นครกัณท์)	◦ มิซำก็ถึงวังไชย	เมื่อนั้นท้าวไท
คิดไปจะให้สิ่งของ		
	◦ กูไซร์จะให้เงินทอง	สิ่งทรัพย์ข้าวของ
เงินทองจะให้เป็นทาน		
	◦ ราชาปรารภมีน่าน	จึงท้าวหมัฆวาน ^{๔๕}
บรรดาห้าฝนในสวน		
	◦ ฝนแก้วเจ็ดประการตกพลัน	เงินทองครบครัน
ตกในหน้าพระลานไชย		
	◦ พระเจ้าให้ปาวพลไพร่	ชาวเมืองพิไชย
ต่างคนต่างไปดูแล		
	◦ บัดนั้นจึงพระโคมตรู	ปาวคนทุกหมู่
ให้มาแลดูงานหลวง		
	◦ เล่นงานมหรสพทั้งปวง	เอิกเกริกงานหลวง
ทั้งปวงเป็นสุขสำราญ		
	◦ พระเจ้าตรัสสั่งนักทาน	ให้ปล่อยคนพาล
ปล่อยทั้งนักโทษจำจอง		
	◦ ไพร่ฟ้าถ้วนหน้าเนืองนอง	แก้วแหวนเงินทอง
ปองว่าจะให้เป็นทาน		
	◦ พระไท่เร่งให้สำราญ	ตั้งใจให้ทาน
กราบท้าวภูบาลมรณา		

^{๔๕} อีกนามหนึ่งของ พระอินทร์

ภาพยี่สุรางคณางค์ ๒๘ (ประชุมชาติก)

	เมื่อนั้นชูชกกลับชาติ
จากกายอาดมา	อื่นไกลเล่าหนา
เมื่อจะพรรณนา	คือพระเถรเทวทัต
	◦ ฝ่ายนางอะปิตีดา
เมื่อยพรหมณ์นั้นนา	กลับชาติไป
คือนางจันทะ	ลีกา ^{๕๐} ทรามวัย
เมื่อนางใส่ไคร้	สมเด็จพระศาสดา
	◦ ส่วนท้าวโกสี
ไทรวิราชบดี	อัมรินทร์อินทรา
มาสร้างอาศรม	บรมศาลา
เสือกกลับชาติมา	อนุรุทธเถร
	◦ เจตบุตรนั้นนา
เฝ้าประตูป่า	ครั้งมาดับจิต
กลับชาติมา	คือนายฉันทา ^{๕๑}
อาจาณะเถร	
	◦ ส่วนเจ้าชาลี
หน่อพระชินสีห์	สมเด็จพระศาสดา
พระเจ้าจอมนาฏ	เมื่อกลับชาติมา
หน่อพระศาสดา	ราหุลกุมาร
	◦ ส่วนนางกัณหา
เมื่อกลับชาติมา	คือนางอุบล ^{๕๒}
นางภิกษุณี	เมื่อนางนิรมล
เกิดในอุบล	ดอกบัวนั้นนา
	◦ ส่วนนางมัทรีโสภา
เมื่อกลับชาติมา	คือนางพิมพ์า
เป็นเมียพระ	ศาสดานั้นแล

^{๕๐} นางจัญจมาณวิกิ สาวิกาเดียรถีย์

^{๕๑} นายฉันทะ

^{๕๒} นางอุบลวรรณาเถรี

	◦ ส่วนท้าวสญชัย
เมื่อกลับชาติไป	เป็นพระบิดา
พระเจ้าสีหราช ^{๕๓}	ตรัสในศาสนา
โปรดฝูงประชา	ทั่วทั้งชมพู
	◦ ส่วนนางผู้สดี
เมียพระพันปี	สญชัยราชา
เมื่อนางกลับชาติ	พิศวาสกลับมา
เป็นพระพุทธรมาดา	พระเจ้าโคดม
	◦ พระเวสสันดรนั้นนา
เมื่อกลับชาติมา	ศรีพระเจ้าโคดม
บรมราชา	โปรดสัตว์นานา
ย่อมโปรดเราแล	
	◦ ส่วนบริวารนั้นนา
เมื่อกลับชาติมา	เป็นภิกษุณี
สาวดีดี	ข้ายขวาพระองค์
	◦ เราผูกนิยาย
แต่ต้นจนปลาย	ว่าไว้มั่นคง
พระเจ้าเทศนา	ฟังระณะพระองค์
ตั้งใจจำนงค์	ฟังพระธรรมา
	◦ ผู้กพระมหาชาติ
ถ้าใครฉลาด	เร่งมาอดสา
ฟังแล้วจำเอา	อย่าได้นินทา
เรื่องราวกล่าวมา	ทั้งสิบสามกัณฑ์
	◦ ข้าผูกแต่ต้น
ทศพรย่อย่อ	แต่ต้นจนปลายมา
ทั้งสิบสามกัณฑ์	บาลีคาถา
ยกเรื่องกันมา	คาถาพินหนึ่ง

เรื่องพระมหาชาติ เรื่องพระมหาชาติจบเท่านี้

^{๕๓} พระเจ้าสุทโธทนะ

๗๕ หน้าต้นมงคลที่ปี่ ๗๕ ๐๖

๐ ขอวันทิตวาพระนาโถ	เคารพด้วยวาจาตั้งนโม
ตัสสะภะคะวะโต	สัมมาสัมพุทธัสสะ
ขออุทิศประจัจจิต	มุ่งมาทปรารถนา
ถวายกายตั้งเครื่องสักการบูชา	จะบูชาเบื้องบาทบุคคล
อันทรงนามชื่อว่าพระอรหัน	เพราะผดปลั่งงจกรด้วยมรรคผล
เป็นยอดวัทักขิในยบุคคล	ด้วยประจณเบญจมารให้อารรอน
นะมัสสิตวาข้าจะไหว้	ด้วยน้ำใจภัญญูโสโมสร
ทั้งพระธรรมเจ้าเนาโลกชะอุดร	พระปริตยัตถธรรมคำสอนพระศาสดา
ตั้งประที่ปสองทั่วที่ชมพუსว่าง	ให้กระจ่างจากมืดซึ่งโมหา
ทั้งพระสงฆ์พุทธวงศ์ทรงลีลา	ทั้งพระมหาสารีบุตรนี้สุดใจ
วันชูลีศรที่จะวันทา	เสน่หานอบน้อมประนามงามไสว
รัตนซึ่งพระรัตนไกร	ประนามน้อมพร้อมใจจิกาย
ฉันวันทาโดยสัมมาคารวะ	เปลื้องธุระราศีให้สูญหาย
สกุณยศล้ำเลิศประเสริฐพราย	แล้วถวายอภิวัตวันทา
พระคุณครูผู้เฒ่าล้าภากัก	ได้เตือนตักเฝ้าฝึกให้ศึกษา
ทั้งคุณพระปิตุเรศพระมารดา	ได้รักษาเกล้ากระหม่อมถนอมคุณ
ขอพระเดชทั้งสิ้นเป็นปิ่นปก	ช่วยหทัยบยกอันตรายให้หายสูญ
คือสติปัญญามานุกูล	ช่วยเพิ่มพูนตัวฉันชื่อที่ปี่
ขอแต่งเรื่องมงคลปรนนิบัติ	ประจัจจิตว่าพื้นพระชินสีห์
ตามกระแสมี่ในบาลี	ชื่อมงคลที่ปี่มาเทียบทาน
ไว้เป็นแบบฉบับสำหรับบุรุษ	รักษาตัวบริสุทธิ์เป็นแก่นสาร
อย่าส่องเสพสมาคมนิยมพาล	จะเสียการพาดันให้หม่นมัว
สัญชาติเชื่อเช่นว่าเป็นพาล	ในสันดานมีแต่อย่างจะค่างชั่ว
มีแต่ทำกรรมมากไม่ยากกลัว	ให้เฆมาวมืดมิดในจิตใจ
เห็นทรัพย์เขาจะเอาเป็นประโยชน์	ถึงบาปบุญคุณโทษหาว่าไม่
ถ้าเป็นที่แล้วไม่มีจะลดใคร	เห็นทางได้พรลวดจ้อทำพ้อหลง
ตีประจบกลบเกลื่อนให้เงื่อนหาย	เทพุบายยอจิตคิดให้ง่วง
ปลิ้นปลอกออกกลมด้วยลมลวง	ถ้าเห็นง่วงแล้วล้วงดับเหมือนตุ๊กแก
เชิงหลายอย่างวางที่ดีสนิท	ทำปากปิดมิดเม้นไม่เห็นแผล
เลี้ยวลดคดในตอทำอแง	เหมือนประแจคนในอยู่ในคน
เอาแต่ได้ใจคอทรัก	ไม่รู้จักคุณโทษประโยชน์ผล
มีแต่หมายจะขวิดคิดจะชน	คนอื่นกันเองไม่เกรงใจ
ทรยศคดคิดทั้งมิตรญาติ	ได้โอกาสแล้วจะตรงจะหลงไหล
สมคะเนเอาทุกทำไม่ว่าใคร	คบผู้ใดให้ร้ายด้วยปลายมือ

อย่าจะได้คบหาเหมือนยาพิษ
 ชนะไหนเล่นด้วยช่วยกระพือ
 โทหกพหลมประสมประसार
 หน้าเนื้อใจเสื่อเสื่อทมิฬ
 ถ้าผู้ใดจะการุณ
 แต่พอได้มีพยศไม่อดออม
 ไม่รู้จักคุณท่านสันดานไซติ
 ทั้งหูแว่วปากก็ไวใจก็เบา
 ได้อะไรสักชนิดก็คิดยิง
 ออกป้อยอกระถินบกกยกกันพืด
 พิเคราะห์หัดดูเหมือนสุนักรักมลพราหม
 ไม่เจียมว่าเป็นจิ้งจอกทำหลอกกลิ้ง
 มันไม่รู้ว่าหนูอยู่เพียงหนู
 เฝยอจิตคิดขยับเฝ้ารับตา
 ทำกระต้วหัวผงกยกกพงับ
 ทำววีเทเธอเสจเสด็จไป
 ทำวเห็นพิศวงทรงพิโรธ
 ก็นักปราชญ์อยู่ด้วยจึงได้ช่วยกรอุณา
 ก็เหมือนกันกะคนพาลสันดานคด
 มีแต่จะคดในช่องอในใจ
 เพราะนำจิตคิดเห็นว่าเป็นชอบ
 ไม่เรียกว่าที่รักมักที่ชัง
 ชันเพื่อนรั้วหัวบ้านเที่ยวพาลหมด
 เห็นผู้ใดโง่โง่พาล
 เห็นเขาต่ำแล้วกระนำมาคำทับ
 ถ้าเสมอกันเข้าเขาไม่เกรง
 เฉลียวฉลาดขาดจิตให้ทุกใจ
 ทั้งยกยอฟ้าให้นิยม
 ทำให้น้ำมูกหร่าน้ำตาตก
 ไม่สมเพทเวทนาถ้าจะเอา
 ที่ยวยุแห่เหมือนตำแยเขาเยี่ยวรด
 ใครคบไว้เหมือนเอาไฟไว้ใส่เรือน
 อยู่ที่ไหนซี้รดไว้ที่นั่น
 ก่อแต่เหตุให้ชาวบ้านเที่ยวร่ำวราน

จะสิ้นฤทธิ์เมาเบืออย่าเชื่อถือ
 เหมือนกระสือปลอมท่าเที่ยวหากิน
 ทั้งไวยการการลอกก็ปลอกปลิ้น
 ใครหลงลื่นกินมดไม่อดออม
 เหมือนทำคุณให้เนื้อแก่เสื่อผอม
 กระโดดดอมไหลตะรบจะขบเอา
 กลับมาโกรธคิดหมายทำร้ายเขา
 เหมือนน้ำเต้าเปลือกนอกกละลอกซัด
 ทำสูงสิงเจรจาเหมือนหมาสะบัด
 ทำสะบัดขนพองทำนองลิง
 กำเริบความตามคิดในจิตยิง
 หมายจะชิงสมบัติกษัตรา
 ไม่คิดดูสกุลหมาอยู่เพียงหมา
 เหมือนกิ้งก่าได้ทองคำพองใจ
 กูมีทรัพย์หาค่านับผู้ใดไม่
 หยิ่งด้วยทองสองไพไม่วันทา
 พิฆาตโทษโกรธซึ่งไต่กิ่งกำ
 พันอาญาโทษทัณฑ์ไม่บรรลัษ
 จะกำหนดมันให้เที่ยงสักเพียงไหน
 จะขัดจ่างอย่างไรก็ไม่ฟัง
 ไม่รอบคอบคิดข้างหน้าว่าข้างหลัง
 ไม่รอรังหันหวนให้ควรรการ
 มิได้คิดคึกคักทำหักหาญ
 เอาเนื้อท่านมาเจือเป็นเนื้อเอง
 ให้เย็นยับโดยทางข้างคุ่มเหง
 ก็ยายเพลงยักทางไปข้างลม
 เห็นทางข้างในก็ไม่สม
 พอล่มถลางยาเอา
 เพราะโทหกหลวงพ้อขอของเขา
 ให้มีดเมาโมหาในตาเพื่อน
 ทนสบทคคคิดทั้งมิตรเพื่อน
 วาจาเบือนบิดจารีตพาล
 ใจฉกรรจ์เฉโกด้วยไวยการ
 ในอาการกลิ้งกลอกออกเกรี้ยวกลม

มะกอกสามตะกร้าปาไม่ถูก
 จับลิ้นไม่ถูกเหมือนลูกกลม
 จะพญาเหมือนกะลาตั้งแคมเรือ
 ปากหวานกินเปรี้ยวเที่ยวอุบาย
 ถ้าจะหนีที่จะไล่มิใช่ชั่ว
 เหมือนกาหากินปลิ้นปล้อนไป

เทียวหักหน้ากล้ำปากเที่ยวตากถาง
 เข้าท่านหาญหนีกันว่าดี
 ยกสันตีนปิ่นตะลาดผลาดลึง
 กองแก่งเกาะเกาะเที่ยวระราน
 เขารู้เท่าเขาชี้ครั้นจะรานบ้าง
 เห็นเขาเกลียดกลับหนีกันว่ากลัว
 สำคัญตัวดีใจเหมือนไส้เดือน
 ดังเกลี้ยงเกลามาไม่มีผู้ใดเหมือน
 จิตเขี่ยอึ้งยงยวดข้างอวดดี
 ทำอวดตัวร้องประสาทแก่ราชสีห์
 ราชสีห์เกลียดขี่ไม่เข้าใกล้
 ตะคอกงูแผดเบรียงสำเนียงอึ้ง
 เหมือนคนพาลพาลไปเขาไม่พรั่น
 กำราบจิตคิดหนีกันว่าดี
 วัตรรอยกับบิดาเห็นว่าเฒ่า
 กำราบจิตคิดกล้าทำว่าจะชน
 ทรชนคนโหดแล้วโหดหนี
 ใครจะสู้กูเล่ากูเอาตาย
 เห็นเขาตีดาตัวชนหัวลูก
 อิจฉาตามันด้วยฉันทา
 แคะไขขึ้นว่าสารพัด
 มีหาไม่เปล่าเปล่าจับเขาขัด
 หยิบเอาแบายแบายเอาร้ายเข้าปายปะ
 คนพาลแล้วมันไม่ให้ใครจำเริญ
 อย่าถือพาลที่จะอดพยศร้าย
 ถ้ารักตัวแล้วอดสาหัสจนตัว

ดูว่องแท้แก่ไม่ถูกลูกประสม
 ทั้งคะริสีศาครมก็คมคาย
 ใครพะวงหลงเชือกก็ฉิบหาย
 แบายคายหมายซอล่อนน้ำใจ
 จะปั่นน้ำเป็นตัวขึ้นก็ได้
 ถึงบาปกรรมทำไมมันไม่กลัว
 ยกแต่ตัวข่มท่านทั้งดาปี
 เข้าขัดจางอ้างจะชนให้ป่นปี้
 เทียวจุกจิกจู้จี้ให้รำคาญ
 ทำกรุงกริ่งคะนองหน้าว่ากล้าหาญ
 เขามือประสานกันห้อยให้ลอยตัว
 เพราะเขาซังน้ำหน้ากะลาหัว
 สำคัญตัวดีใจเหมือนไส้เดือน
 ถือว่างามจิตจะคิดเอา
 ไม่สะดุ้งว่าผิดคิดสะเทือน
 เหมือนสุกรนอนถมอาจมกรั่ว
 ว่าเหยไครยกกล้าว่าตัวดี
 มาลีสู้กันไม่พรั่นพริ้ง
 หมูดีใจอวดกล้าตาถลึง
 ทำที่บึงให้เขาว่าตัวกล้าดี
 เขาชี้ครั้นเอาไม้สั้นไปรันซี่
 เหมือนทรมี่ไม่มีนี้กรู้สึกตน
 เข้าขวิดบิดาชีวาปน
 จนเสียตนสู่พาลีชีวาวาย
 คณะนี้กี่ปั้นแล้วสมหมาย
 ไม่มีอายผีสงเทวดา
 ใจกระดูกเดือนจิตวิษยา
 กล่าวขวัญนินทาสารพัด
 ขอดค่อนแคะไขด้วยใจขัด
 ถ้าจะขัดหมายจะเอาให้ยับเยิน
 เอาจนเขาต้องทุกข์ขมकिन
 ใครจะเมินหมายมาดประมาทตัว
 อย่าได้หมายที่จะดีมีแต่ชั่ว
 อย่าเกลือกกลิ้งให้มีราศีเลย

สารพัดสินแสนเป็นแก่นสาร
 อย่ำรวรขึ้นขึ้นขมขนิยมเลย
 ถึงเป็นญาติมิตรคิดสะละ
 ถึงสนิทชิดตัวเป็นผิวเมีย
 แม้นผู้หญิงเห็นผิวตัวเป็นพาล
 ถ้าเห็นว่าไม่ย่อนอดพยศร้าย
 ด้วยชั่วพาลที่จะว่าบรรดาเสีย
 อมนุษย์ทุจริตจิตทมิฬ
 เมื่อตำนานนิทานในบาลี
 แต่เที่ยวทำโจรกรรมเขาร่ำมา
 ให้ลงพระอาญาถึงสาหัส
 จัดแจงเกณฑ์ให้ไปตระเวนเสียสามวัน
 ว่ายังมีติดตามหาเศรษฐี
 ปลุกประสาทเจ็ดชั้นเป็นหลั่นไป
 นางเห็นโจรมีจิตพิศवास
 นึกสะท้อนอนอนนิ่งไม่ตึงตน
 มิได้กินโภชนากระยาหาร
 นางสุดทนจึงแสดงให้แจ้งความ
 ความรักลูกจึงไปไถพันตำลึง
 นางใครใจยิ่งเอาจริงจัง
 ทั้งตบแต่งโภชนาเอามาให้
 ปรนนิบัติจงรักด้วยภักดี
 โจรพาลสันดานกากนีกอยากเหล่า
 นางวอนถามโจรแสดงแจ้งกิจจา
 แรงสินบนพันประมาณนานมา
 นางแต่งเครื่องสำเร็จสิ่ง
 แล้วชวนเชิญโจรเดินดำเนินไป
 โจรต้องให้ทาสีอยู่ที่นั่น
 จนตลอดถึงยอดบัพพตา
 นางเตือนว่าแก่อารักษ์เสียเถิดเจ้า
 เราจะเอาเครื่องประดับใส่อยู่ในตน
 นางว่าอนิจจาจะกินเหล่า
 มาไปบ้านเกิดนั้นจะให้กิน

เราท่านหญิงชายทั้งหลายเอ๋ย
 ถึงคุณเคยหลักไถลอย่าให้เสีย
 อย่ำปนปะหลักทางให้ห่างเสีย
 จงหย่าร้างห่างเสียให้ห่างกาย
 จงทรमानน้ำใจให้เสียหาย
 จงยกย้ายเส้นให้พ้นจากมลทิน
 ถึงลูกเมียก็คิดทำร้ายสิ้น
 ไม่มีจินตนาณีกจะตรึกตรา
 ว่ายังมีใจผู้หนึ่งน้ำใจกล้า
 จนพระยาเธอก็จับบังคับพลัน
 สารพัดยวดยิ่งทุกสิ่งสรรพ
 อย่ำให้มันดูเยี่ยงกันต่อไป
 ธิดาปลานี้ทั้งรักใคร่
 แล้วก็ให้ลูกนั้นอยู่ชั้นบน
 ก็หมายมาดสารพัดไม่ขัดสน
 จะแจ้งอยู่บนอายุจิตจึงปิดความ
 บิดาเห็นอาการจึงปรอถาม
 บิดาห้ามว่ามีดีนางมีฟัง
 ให้ธิดาจึงได้สมอารมณ์หวัง
 นั้งระวางปรนนิบัติแล้วพัคดี
 นางมิได้ใช้ทาสทาสี
 จนเช่นนี้อยู่ยาวนานประมาณ
 ทำนอนอนเขานิ่งเฉยไม่เงยหน้า
 ว่าข้าบนทเวาไว้ช้านาน
 นางตอบอนิจจาน่าสงสาร
 ไปแก่ท่านเสียให้สิ้นมลทินไป
 ให้หญิงทาสาเอามาให้
 ถึงเขาใหญ่โอภาสสะอาดตา
 ชวนนางนั้นขึ้นเดินดำเนินผา
 แล้วหยุดนั่งสนทนากันสองคน
 โจรจึงเล่าแก้ความตามประสงค์
 เพราะกังวลแลกเขาเอาเหล่ากิน
 ทรัพย์ของเรากินเท่าไรก็ไม่สิ้น
 โจรทมิฬตอบว่าข้าไม่ไป

จะฆ่าเจ้าเราจะเอาเครื่องประดับ
 นางรู้ตัวด้วยกลัวภัย
 ใ้อเสียแรงน้องรักเป็นหนักหนา
 เอ็นดูเดือน้องจะขอซึ่งชีวัน
 มีเรื่องข้ออ้างอยู่อย่างนี้
 ใครเป็นหญิงจงจำเป็นตำรา
 ที่บุรุษก็หาภรรยามิตร
 จะชักมาให้เห็นเป็นนิทาน
 ได้ภรรยาหน้าเป็นไม่เห็นชั้ว
 ทำชู้กับน้องผัวไม่กลัวอาย
 ใ้ชู้น้องคอยมาดพิฆาตผัว
 ชู้ก็ไม่คอยหมายพี่ชายตน
 ฝ่ายสามีกลับมาแต่ป่าใหญ่
 พอรักเมียนี้กระไรไปทำการ
 เมียจะหามะกรูดส้มป่อยให้
 ฝ่ายสามีพิศวาสประมาทตัว
 พอถึงท่าวัคน้ำจะชำระ
 เมื่อดับจับจิตคิดอะไรใจผูกพัน
 แต่เป็นสัตว์แล้วยังมีความรัก
 ฝ่ายว่าหญิงแพศยานัยตาเพื่อน
 ทำร้ายเสียให้วายวางชีวิต
 ฝ่ายงูเรือนแต่พอดับกลับเป็นงัว
 งัวสิ้นชนม์ปฏิสนธิเป็นสุนัข
 นางเห็นหมาสนิทให้คิดอาว
 แต่เวียนเข้ามาเช่นนี้ถึงสี่ชาติ
 ชาติหญิงพาลการชั้วติดตัวตน
 ทั้งหญิงพาลชายพาลสันดานพิษ
 ถ้าผู้ใดคบเข้าพามาแล้ว
 เหมือนของเน่าจะเอาเครื่องหอมอบ
 ถ้าถูกเข้าสักหน่อยก็พลอยเป็น
 จะชักเรื่องแต่ย่อพอสังเกตุ
 แต่ครั้งเมื่อเจ้าพระยาชาติศัตรู
 จึงคบหาวิสาสะกับเทวทัต
 พระเทวทัตธิบายถวายพร
 ที่ทรงทรัพย์สิ้นเล่าหาเอาไม่
 ร่ำพิไรชวนว่าสารพัน
 จะมาฆ่าชีวาให้อาสัญ
 โจรฉกรรจ์ใจเพชรไม่เมตตา
 มีไซ้ที่จะแกล้งแต่งไว้ว่า
 อย่าคบหาสามีที่เป็นพาล
 ทุกสลิดเหลือแสนเป็นแก่นสาร
 ในตำนานว่ากระทาชาย
 ไม่รักผัวสุจริตทำจิตง่าย
 แล้วยกย้ายถ่ายเทด้วยเล่ห์กล
 อุบายตัวบอกสังเกตุซึ่งเหตุผล
 ตามยุบลบอกสังเกตุที่เหตุการณ์
 ทำแคะใช้ชวนว่านางสงสาร
 ไปอาบสนานเสียให้สิ้นมลทินตัว
 พอเอาไปชำระสะสางหัว
 กำลังมัวก็ไปทำเหมือนค้ำมัน
 หนองฉายชะคอชาติขาดกระบวน
 กระทบหันมาเกิดเป็นงูเรือน
 ษาพิพักไม่มีใครผู้ใดเหมือน
 เห็นงูเรือนเหมือนจะรู้ว่าผัวตัว
 เพราะน้ำจิตคิดเห็นว่าเป็นชั้ว
 อีหญิงชั้วมันก็ล้างให้วางวาย
 เพราะความรักอยู่ที่นางไม่ห่างหาย
 เอาหม่าทายถ่วงสุนัขเสียวายนม
 ดูร้ายกาจทรรักอังกุศล
 ใครปะปนมีแต่จะแพ้ตัว
 ไม่มีละหมดพยศชั้ว
 ถ้าพันพัวตัวตนจะปนเป็น
 ไม่มีกลบหายกลืนให้สิ้นเหม็น
 พากันเหม็นเช่นพระยาชาติศัตรู
 ให้เห็นเหตุเหมือนชีวามีอยู่
 ยังไม่รู้จักองค์พระชินวร
 ไม่แข็งขัดขึ้นคำที่ร่ำสอน
 ว่าดูกรพระราชากุมาร

คนเกิดมาเหมือนกันทุกวันนี้
 ชีวิตนี้ไม่มีที่ประมาณ
 ลางคนตายแต่เด็กตายแต่หนุ่ม
 ลางที่ตายแต่แก่ชรา
 เหมือนตัวของบพิตรจงคิดดู
 ถ้าช่วยม้วยมรณาชื่อว่าลัย
 จะคอยถ้าบิดาชราแก่
 วันก็กินอายุสิ้นทุกวันเปลือง
 จึงคิดอ่านกันเล่าเอาสมบัติ
 จงประหารผลาญชีวิตพระบิดา
 ช้างบพิตรเป็นกษัตริย์ขัตติยา
 เหมือนบิดากับสัมมาสัมพุทธโธ
 กุมารอัปภิวาทพระเทวทัต
 เทวทัตสำเร็จกิจดังจิตใจ
 ปางหน่อกษัตริย์ขัตติยา
 ถือพระแสงแกว่งโลดกระโดดทะยาน
 เสด็จด่วนตั้งคือด้วยถือนิธ
 เข้าในวังหวังจะชิงพระนคร
 จะกล่าวถึงชาวป้อมที่ล้อมองค์
 ก็ออกพร้อมล้อมองค์กุมารา
 ปางกษัตริย์ขัตติยาเจ้าธานี
 เส็จออกโรงรัตนัชชาวลย์
 เสนากราบกรานประนมบังคมท้าว
 พวกล้อมองค์ลงขอบหมอบตะแคง
 ขอเดชะทรงพระกรุณา
 พระลูกท้าวเสด็จมาเพลานี้
 กระหม่อมฉันทนชวนกันเข้าชิงจับ
 กรุงกษัตริย์ทราบบแสดงแห่งเสนา
 จงเล่าไปให้แจ้งแก่บิดา
 กรุงกษัตริย์ว่าสมบัติทั้งนี้ไซ้
 จำเผาเข้าบิดาเอาธานีนทร์
 อย่าเพื่อฆ่าชีวาบิดาเอย
 ฤาพอพ้อจะกลายเมื่อปลายมือ

ไม่เที่ยงที่อนิจจังจะสังขาร
 ว่าจะนานถาวว่าเร็วจะมรณา
 ก็ตายชุมเช่นนี้มีหนักหนา
 ไม่รู้ว่าจะตายวายเมื่อไหร่
 ว่าจะอยู่ยืนยาวสักคราวไหน
 ก็ชวดไปไม่ได้ครองซึ่งบ้านเมือง
 มันไม่แน่นอนใจไม่ได้เรื่อง
 ได้ครองเมืองสี่ทะเลแก่ชรา
 เป็นกษัตริย์เสียเดี๋ยวนี้จะดีกว่า
 อาตมาก็จะฆ่าองค์พุทธโธ
 อาตมาก็จะเป็นพระนาโถ
 เป็นญาติโยมกันเช่นนั้นไป
 มิได้ขัดขีดหวนแต่ดวงได้
 ถวายพรลาไปมิได้นาน
 พระทัยกล้าจิตเหี้ยมกำแหงหาญ
 หมายประหารชีวิตพระบิดตร
 เพราะคบคิดเทวทัตนั้นเสียมสอน
 ไม่ผันผ่อนเพงพิจารณา
 รักษาองค์พร้อมพร้อมอยู่หนักหนา
 แล้วพามาเฝ้าองค์พระทรงธรรม์
 ธิปตีป็นพิภพพิมพิสาร
 แหกวีสูดรูดมานออกสำแดง
 คอยฟังข่าวตรัสความตามตำแหน่ง
 ทูลแถลงแจ้งความตามคดี
 พระอาญายกใส่เหนือเกษี
 พระแสงศรีถือโลดกระโดดมา
 จะขอรับราชโทสา
 กรัดให้หาลูกน้อยกลอยฤทัย
 พอดวงจิตคิดเห็นเป็นอย่างไร
 เพราะหวังว่าจะปองครองบูรินทร์
 พอจะให้ใครเล่าให้เจ้าสิ้น
 สมบัติสิ้นเมืองไซ้ร้อยอยู่ในมือ
 จะเสวยไฟไคไม่ได้ฤา
 บิดาฤาจะไม่ให้อยาไคคิด

พระกรัดพลางทางประสาทราชภรณ์ มอบนครโฟโคให้เป็นสิทธิ์
 พระกุมารหมายสมอารมณ์คิด อาญาสิทธิ์กิจการทั้งบ้านเมือง
 เทวทัตวันหนึ่งจึงมาหา กษัตราแจ้งความไปตามเรื่อง
 สำเร็จคิดจิตปองได้ครองเมือง ไม่ขัดเคืองปองฆ่าบิดาตาย
 เทวทัตว่าบรมบพิตร อย่าพะวงหลงคิดทำจิตง่าย
 อาตมาจะทำเนียบเปรียบภิปราย ยังมีชายใจชั่วถือตัวดี
 จับสุนัขขังไว้ในกลอง น้ำใจปองขังไว้มิให้หนี
 สุนัขมันแสบท้องก็ตองที่ กัดกลองหนีไปไปสบาย
 เหมือนบพิตรคิดอ่านการเดี๋ยวนี้ ถือว่าดีได้สมอารมณ์หมาย
 พระปิตุรงชีวงยังไม่วาย ช่วยระคายเคืองระคายเข้าอย่างไร
 ก็คงคืนกรับจับบพิตร พาราหาเป็นสิทธิ์บพิตรไม่
 จงประหารชีวันให้บรรลีย์ อย่าให้สมบัติกลับคืนจะยืนนาน
 พระยาราชคัฏฐภูวนาถ ฟังโอวาทาที่ที่ว่าชาน
 ค่าแต่ภูเป็นพระอาจารย์ จะให้ผลาญชีวิตคิดจนใจ
 แต่เพียงปิตุรงชีวงโปรด ประทานโทษยกทั้งสมบัติให้
 เอาศาสตราฆ่าฟันให้บรรลีย์ จะเส้อมในสุวรรณศัพทษัตริย์
 เทวทัตจึงว่ามหาบพิตร แต่คิดเพียงจะฆ่าฤมาขัด
 อย่ารักดีด้วยศาสตราสารพัด จับขังไว้อย่าลดให้อดตาย
 แต่เท่านี้มีภักดีประดักประเดิด เชื้อรูปเกิดไม่มากไม่ยากง่าย
 อย่าชะล่าถ้าจะยับจะกลับกลาย ด้วยไม่ตายเธอเป็นใหญ่ในนคร
 ปางนรินทรปิ่นอำมาตย์ราชสีห์ ไม่มีเชื้อฟ้าจำแต่คำสอน
 คำรับรับว่าจะจับพระบิดา เทวทัตลาถวายพรอำลาไป
 เสจออกข้างหน้าเสนากราบ บังคมกราบกรุงกษัตริย์ดำรัสไซ
 เหวยเสนาจับบิดาภูเอาไป เขาเข้าขังกรูไว้ภูบังคับ
 ฝ่ายเสนาฟังว่าหน้าสังเวช ให้สมเพชพวกใช้ให้ไปจับ
 ไม่อาจจะขัดกล้วชีวิยับ คำรับรับกราบลาละล้าละลั้ง
 มาถึงองค์ผู้เป็นนเรนสูร บังคมทูลแจ้งความตามรับสั่ง
 พิมพิสารพระองค์ได้ทรงฟัง ว่ารับสั่งแล้วก็เจ้าเอาเล่าไป
 อย่าเกรงใจต้องผิดแก้ตัวเจ้า เสนาประนมก้มหน้าน้ำตาไหล
 สะอื้นพลางทางเดินดำเนินไป เขาเข้ากรูขังเหมือนสั่งมา
 จะกล่าวถึงองค์อัครนาเรศ ได้แจ้งเหตุว่าองค์โอรสา
 สั่งให้จับบพิตรพระบิดา ให้ชีวาสวรรคตเพราะอดตาย
 จึงเอาข้าวเข้าในมวยผม เสด็จด้วยสาวสนมนางทั้งหลาย
 มาถึงตรุขคเคียงอยู่เรียงราย จึงบอกนายคุมเขาให้เข้าไป

เห็นองค์ฟ้าสีน้ำตาตก
 ทรงกรรแสงโคกสันต์ราพันไป
 พระโอรสรู้แจ้งแสดงอรรถ
 นางยัดใส่ในฉลองพระบาท
 เขาทูลความห้ามมิให้นางเกือก
 สะไปห่มคุมชิตให้ปิดบัง
 พระยาศาตยาศีทรภูวเรศ
 ด้วยพระราชมารตามหากัน
 โองการกรัดตัดความเธอห้ามขาด
 เสนามาแสดงแจ้งกิจจา
 นางกระผิงอัดทรงวิโยค
 คิดถึงบุตรสุดแดนให้แสนเคือง
 กระทบมอฉันทูลไว้พระไม่เชื่อ
 ที่นี้แน่แท้กับประจักษ์ตา
 ใ้อพระคุณทูลกระทบมอของเมียเอ๋ย
 สักขีวันนั้นจะมีชีวิตรวย
 โหรเขาทายหมายแน่แต่กำเนิด
 เมียคิดฆ่าพยายามเพราะความกลัว
 มาเห็นพัศตรสักประเดี๋ยวกก็เหลือวลับ
 จะล่าบากยากง่ายตายฤาเป็น
 กำหนดมิทันจะถึงใน
 สุดอาลัยใจเมียจะขาดแล้ว
 ฝ่ายพวกหน้าบรรดาเฝ้า
 ทุกตัวคนทนก็จวนจวนกลิ่นน้ำตา
 ก็คิดถึงเจ้านายจะตายม้วย
 ปรีักษากันอันอนจนน้ำใจ
 นางยกกรออ่อนเกล้าวันชูลี
 กระทบมอฉันทัดปลั่งแต่หลังมา
 ค่อยอยู่เกิดกระทบมอฉันทจะลาแล้ว
 นางโคกแสนกำสรดสลัดใจ
 ฝ่ายพงษ์พิมพิสารธิบัติ
 สติตั้งด้วยกำลังพระโสดา
 อดเสวยเนยนมกระยาหาร
 พระฉวีผิงผิงทองอุไร
 แล้วหยิบยกโภชนาออกมาให้
 เช่นนี้ได้หลายวันนรินทร์มา
 โองการสั่งมิให้เอาข้าวใส่บนเกศา
 ให้พัศดาหยุดต่อพอประทัง
 นางบดข้าวเกลือกกับมังสัง
 เข้าไปนั่งให้เสวยทุกวัน
 สดับเหตุว่าบิดาไม่อาสัญ
 ทุกวันนรินทร์มา
 ไม่ให้พระราชมารดาเข้ามาหา
 บอกยุพายอดมิ่งมวงคนเมือง
 กำสรดโคกชูปกลอมผอมจนเหลือ
 พิโรเรื่องทูลกษัตริย์พัศดา
 ถือว่าเนื้อเชื้อไขไม่หมายฆ่า
 จะทรมาทกรรมลำบากกาย
 ไม่ควรเลยคิดไปนำใจหาย
 เพราะลูกร้ายหมายฆ่าบิดาตัว
 พอก่อเกิดชันษาก็ว่าชั่ว
 พอทูนหัวห้ามไว้จึงได้เป็น
 พอเมียกลับแล้วที่ไหนจะได้เห็น
 มิได้เห็นพระทูลกระทบมอแล้ว
 จะบรรลัยดอกพ้อทูนกระทบมอแก้ว
 แจ้วแจ้วสุริเสียงนางโสภา
 ลิ่นทั้งเฝ้าพิทักษ์แล้วรักษา
 เวทนาสงสารรำคาญใจ
 สุดจะช่วยผันแปรแลแก้ไข
 สงสารนางอรทัยเจ้าโศกา
 เสาวนีย์ขอสมาซึ่งโศกา
 ซึ่งเวรอาญาได้แต่นี้ไป
 อันเมียแก้วหาได้กลับมาอีกไม่
 เหลืออาลัยใจจะขาดลีลาสมา
 มเหสีลับเนตรแถวคหา
 ภาวนานิยมจกรมไป
 เดชะฉนวนชุกายหาตายไม่
 ก็อยู่ไปหลายวันประมาณมา

ปางนรินทร์ปิ่นนครขจรจบ
 ประพาสถามเรื่องความบิดา
 เสนาราบกราบประนมบังคมทูล
 เอลเองเห็นเธอทำเป็นยังไร
 เอลผอมชুবผิครูปอย่างไรบ้าง
 เอลยี้ดไปอย่าให้เธอจงกรม
 เอลออกพวงข้างกลาบกเอ็งไปผ่าบาทา
 แล้วนำเกลือรดซ้ำให้รำไป
 กะลาบกตกใจได้สดับ
 ไม่ใคร่จะลุกคนกลัวพันแรง
 พากันมาถึงพระยาพิมพิสาร
 โฝพระองค์ทรงเดชเดโชไชย
 ได้โปรดเกล้าชาวราชคฤห์สิ้น
 มาต้องขังยังมีหน้าซ้ำจะมา
 ฝ่ายพระยาพิมพิสารภูเวศ
 หมอบบังคมก้มหน้าน้ำตาตก
 ชะรอยพระราชบุตรสุดวิตก
 เพราะขังอยู่ที่วันนั้นชา
 จะมีใครปลงให้ที่ไหนเล่า
 จึงไปให้เสนาลงมาปล้น
 จึงแย้มเอียนเอื้อนอัดกรัดว่าเจ้า
 จะทำไมในประสงค์ที่ต้องการ
 กลาบกฟังกกรัดให้อัดอัน
 แล้วกราบทูลมูลคลมมีคดีภัย
 แล้วเชือดเนื้อเอาน้ำเกลืออนาบ
 พิมพิสารบพิตรแจังกิจจา
 ตรัสว่าดูก่อนเจ้าเสนา
 สั่งให้ทำแล้วจำจะทำไป
 เสนารับกราบลงพระองค์โปรด
 ด้วยสุดรักพระองค์ผู้ทรงธรรม
 สะมารับจับมีเข้ากริดเท้า
 แล้วรดซ้ำน้ำเกลือแสบเหลือใจ
 สงสารองค์พิมพิสารนั้นเหลือแสน
 ทั้งเจ็บแสบร้อนเนื้อก็เหลือละ

ครองพิภพเมืองราชคฤห์มหา
 ว่ามรณาแล้วถายังเป็นยังไร
 นเรนทร์สุนทรุณษัตริย์ไม่ตักล้าย
 ขอเดชะเธอได้เดินจงกรม
 ขอเดชะผิวผ่องละของสม
 พระสยามโปรดปรานประการใด
 เชือดเชือดให้เลือดไหล
 แล้วนาบไฟให้ถ่านนั้นแดงแดง
 คำรบรับพนาทำหน้าที่
 อดส่าห์แข็งขึ้นลุกขึ้นไวไว
 เข้ากราบกรานกรีกกรองแล้วร้องไห้
 เคยเป็นใหญ่ยอดกษัตริย์ขัตติยา
 ข้าแผ่นดินชুবเลี้ยงไม่เดียงสา
 เชือดบาทานี้กหน้าระอาอก
 ทอดพระเนตรเห็นกลาบก
 แสนวิโยคโคกทรงพระโคกา
 จึงใช้ให้พวงกลาบกให้มาหา
 ทั้งหมดครายาวยิ่งสิ้น
 พระทรงธรรมสังเกตที่เหตุการณ
 อย่าโคกเศร้ายิ่งแสดงสาร
 อย่านิ่งนานมาเองอย่าเกรงใจ
 บังคมครันวันทาน้ำตาไหล
 รับสั่งให้มาผ่าพระบาทา
 ใส่น้ำเกลือดูเหลือแล้วพระพุทธิเจ้าข้า
 พระองค์เหยียดบาทายื่นออกไป
 อันว่าอาญากษัตริย์ไม่ขัดได้
 อย่าเกรงใจตัวเราไม่เข้าการ
 อย่าถือโทษอดอมกระหม่อมฉัน
 กระหม่อมฉันขอรับประทานภัย
 เป็นรอยยาวเชือดเชือดจนเลือดไหล
 เอานาบไฟใหม่บางจนหนังหวน
 มิได้แค้นคิดข้างหนทางพระ
 สุดท้ายจะทนทะเลเวทเวทนา

โภชนาไม่พานเลย
 ไม่มีสุขทุกข์ทนพันปัญญา
 อดเสวยเคยศว่างทางจงกรม
 อนาคตจิตคิดหนาระอาใจ
 ในชาติปางก่อนไกล
 ใส่เกือกเข้าในอุปจาร
 เออเราท่านทั้งหลายอย่าหมายคิด
 เห็นว่าน้อยพลอยทำไม่นำพา
 อย่าถือผิดคิดเห็นเหมือนเช่นว่า
 บารมีที่สร้างไม่สร้างไว้
 อย่าลืมนิกรรมตาชาติประมาทหมิ่น
 กันแต่ทำงานตามสบาย
 ถ้าทำกรรมกรรมทำระยำไป
 ถึงน้อยนิดติดตนเป็นมนทิล
 เหมือนพระยาพิมพิสารพระโสดา
 ไม่เนิ่นช้าชีวิตก็บรรลัย
 ฝ่ายพวกบันดาเสนาเฝ้า
 พากันมาแสดงแจ้งอาการ
 ในวันนั้นคดีมีสองเรื่อง
 จะทูลองค์ทรงธรรม์ภูกุณา
 เเรากราบทูลเรื่องสารกุมารก่อน
 ปรีกษาพร้อมน้อมประนมบังคมครัน
 ขอเดชพระองค์มเหสี
 พระยาชาติศัตรูภูบาล
 รู้ว่าบุตรสุดแสนเสนาหา
 ไม่ทันพิศพักตราให้ปราณี
 ให้เฉียวฉุนหุนคิดถึงปีตุเรศ
 เมื่อวันสมเด็จพระมารดา
 พระแจ้งจิตว่าบิดามารดาบุตร
 แล้วเอื้อนอัดกรัดเสนาพลัน
 เสนาจอองสองสมประนมทูล
 พระปีตุรงชีวงลับชีวิต
 ให้กลุ่มกรัดอัดอันตันอุรา
 รู้สึกตัวว่าฆ่าบิดาตาย

ได้แต่เสวยแต่กองพระทุกขา
 ทรมานธรรมากรรมนั้นร่ำไป
 บาพาระบมตำเนินเดินไม่ได้
 เพราะทำกรรมไว้แต่ไรนาน
 เธอเข้าไปในเจตียะการ
 มาชาตินี้ต้องผ่านพระบาทา
 ว่าบาปนิคหนึ่งไซ้ไรไม่หนักหนา
 บุญมากกว่าว่ากลบรบกั้นไป
 พระโสดาเจียวยังหาฟังไม่
 ยังเปิดให้กรรมทำลำบากกาย
 ว่าหากินแต่พ้อมมือไม่ซื้อขาย
 ครั้นตัวตายบาปไม่ว่าพอกิน
 ทำเท่าไรได้เท่านั้นเหมือนกันสิ้น
 ไม่ยักสิ้นเหมือนเงาตามเราไป
 บาทาต่อเชือดจนเลือดไหล
 จุตีไปสวรรคค์ชั้นวิมาน
 ก็โศกเศร้าเปล่าจิตคิดสงสาร
 ไปทูลสารกษัตริย์ชัตติยา
 ช้างในเมืองก็ประสูตโอรสา
 พวกเสนาปรีกษาหาฤาถัน
 ให้ภูธรปรีเปรมเกษมสานต์
 อภิวันทูลเรื่องกุมารา
 พระพันปีประสูตบุตรสงสาร
 ให้เสียวล้านทราบสิ้นทั้งอินทรีย์
 กษัตราปรีเปรมเกษมศรี
 ดั่งชีวิหทัยนัยนา
 ชะรอยเหตุพระองค์จะหรรษา
 ประสูตลูกออกมาเหมือนกัน
 พระคุณสุดแสนคิดจิตกระสันต์
 เอ็งชวนกันทอดบิดากุมารที่
 นเรนทร์สุนธิบดินทรปิ่นเกษี
 ธิบตีทราบว่าบิดาตาย
 โศกปะทะโหยให้พระทัยหาย
 แสนเสียดายบิดาด้วยอาลัย

ฉันชักมาแก้ไขแต่ย่อ
ว่าคบพาลสันดานเป็นพาลไป

๐ สิ้นฉบับแต่เท่านั้นะพี่เอ๋ย
ฉันไม่เคยฟังสอนเขียนอย่าติเตียนว่า
มิใช่จะปรารถนาบาดเจ็บเมื่อไรมี
ถ้าผิดพลั้งเพี้ยนคำในคัมภีร์
จึงยินดีไมทนารักษาเรา

หายคอปะหวงที่สงสัย
ด้วยน้ำใจมณุษย์ปฤชุน

ถ้าพลาดพลั้งล้มตำหรือยาตีเลย
แต่เขียนเจียนจวนจ่อจ้อมรณา
เพราะเห็นแก่พี่โหม่งบ้างมาจ้างเขียน
ทั้งเทพาแลมณุษย์นาคบาดราชสีห์
ช่วยแบ่งเบาข้อระคายให้หายเอ๋ย

